

Rein Saluri

LÕIMETISHOOLE

Nad ilmusid kadakate vahelt välja lagedale välule, kus me alles eile olime esimesi maasikaid korjanud, ja ma polnud sellist vastuvõttu osanud ette näha. Pidurdasin liiga järsult, turukott kolksatas vastu esiratta kodaraid, kuid ma jõudsin jala maha panna ja vajusin aeglaselt ning tigevalt päikesest kõrbenud samblikukoorikule, tavaliselt oli sellel siledal metsaalusel lust sõita. Midagi seal märsis läks katki, käratasin neile, et enda arvates polnud ma kuigi kaua ära olnud.

Tüdrukud tulid lähemale ja vaatasid kotti, mille küljel valgus laiali tume laik.

«Kas sa töid midagi head?» küsis väiksem. Mis head saab tuua küla-poest, kus leivaautogi käib ülepäeva?

«Miks te kodus ei ole?» Ma ei hakanud ratast üles tõstma ja vanem tüdruk lõi heameelest õhetama, sikutas ratta püsti ja lükkas seda püüdlikult käekõrval.

«Meil hakkas igav.» Ta oli äsja jalgrattasõidu selgeks saanud ja oleks hea meelega praegugi juhust kasutanud. Nad võiksid rohkem päevitunud olla, aga ma ise ei viitsi mererannas vedelda ja üksinda tüdrukud sinna ei lähe. Ei julge minna. Ja kes neid sinna omapead lubabki.

Tüdrukud olid riides nagu mardisandid, seljas maani lohisevad hõlstdid, ma polnud selliseid riidetükke varem näinud, peas rätikud, kukla taga sõlme seotud, mõlemal ehmunud täiskasvanunägu ees.

«Meil oli igav,» kordas noorem ja jäi hetkeks seisma ettejuhtunud põndakule, sorides palja jalaga tuhkliivas, see võis olla päikesest kuum.

«Oleksite võinud näod ka üle võõbata.» Ma kõndisin liiga kiiresti ja ei osanud hoogu maha võtta. Kui vihane olen, läheb mul alati kiireks, ja ma ihkasin seda kotti juba maha panna.

«Me tahtsimegi nägusid teha, aga sa oleksid pahandanud,» ütles vanem selja tagant. Rattakummid krabisesid samblakorbal.

«Meile tuli tee peal rebane vastu,» ütlesid nad peaaegu korraga ja ma pidin neile seletama, et kindlasti oli see lojus, just nii ma ütlesin — lojus —, marutõbine. Siis üritasin rääkida lihtsalt ja arusaadavalt, mis haigus on marutõbi, väiksema silmad hakkasid ehmunult pilkuma ja vanem tüdruk tiris ratast nüüd meie kõrval, ta mustlasrätik libises higele kaelale. Kolmekesi kõrvuti oli siin kitsas käia.

Olime mitu nädalat ainult kolmekesi söögilaua taga istunud ja nad ei julgenud mulle tunnistada, et minu road on neile liiga maitsetud või liiga soolased, sain sellest isegi aru, kuid ei lootnud, et ma pliidi ees oma oskusi parandada tahaksin. Täna võime ju vorsti praadida, kartulit kõrvale.

Mu naise tuttava juurest oli mees minema läinud, too naine käis meil vahetevahel külas, kõrvaltoas ohati ja ma kuulsin pealt, kuidas meessugu materdatakse. Siis tehti mu toa uks vaikse käiginaga lahti ja sisse piilus paariaastane poiss. Ma ei teadnudki, et lahkuläinud olid jõudnud lapsi muretseda, kuid ilmselt oli naise lesktuttav poja kaasa võtnud ja nüüd tatsas too mulle külje alla, vahtis paberilasus, tõelist prahihunnikut minu laual, ta näpud võisid sügeleda kirjutusmasina klahvide järele. Istusin jäigalt ja jõllitasin lehte enda ees, sellele oli konarliku vaevuloetava käekirjaga kirjutatud esimene lause, mis mulle ei meeldinud. Poiss nohises ja astus sammu lähemale, nüüd puudutas ta õlg minu jalga, ta ütles vaikselt: «Onu, onu», siis tuli mu naine ehmunud kõpssammul ja viis

poisi minema, kõrvaltoast kostis tema tihkumist. Ma tegin akna lahti, et suitsetada, justkui tööl, kui mõnel tüütul koosolekul ootamatult vaheaeg välja kuulutatakse.

Istusime kolmekesi köögilaua taga, sõime vorsti ja leiba, jõime piima kõrvale. Niikaua kui piima ja päikest jätkub, on veel kõik korras. Igal hommikul kuulasin raadiost ilmateadet, mida ma linnas tähele ei pannud ega uskunud, nüüd kartsin kõige rohkem, et ilmad lähevad halvaks, iga vihmapäev oli meil pisaratega lõppenud. See maja on liiga väike, et päevad läbi üheskoos katuse all konutada. Päikese käes oskavad nad ise endale tegevust leida, vähemalt ma arvasin, et siis saavad nad hõlpsamini iseendaga hakkama, mul võisid ju tõesti oma tegemised olla. Kuigi teadsin, et ei tee midagi, et ka mina ei oska endaga midagi peale hakata.

Puhkuse teisel päeval viidi mu naine haiglasse ja nii me siin üritasime kolmandat nädalat toime tulla. Olin ammu alla andnud ja lasksin päevadel omasoodu minna.

Ka siis, kui taevas lõõskas kuumust, ei tahtnud tüdrukud mere äärde ja mängisid majaotsa vana toominga varjus, sinna ei ulatunud ükski päikesekiir ja nad mängisid vaikselt, peaaegu ei rääkinudki.

Igatahes nüüd nad läksid kuhugi, loobusid karnevalirüüst, tõmbasid ainult püksikesed jalga. Kunagi ammu toodi veoautoga koorem liiva hoovinurka, liivahunnikust olid putked läbi kasvanud.

Nad oleksid ennast julgemini tundnud vesivärvide vööba all, hirmuäratav mask ja veidrad hõltsid oleksid neid terve üksildase hommikupooliku kaitsnud. Kellelt nad on õppinud valeriideid selga tõmbama, valenägu ette maalima; see ei ole lihtlustlik mäng, neil pole kellegi ees oma väljamõeldist näidata? Nad lohistasid liiga pikki lillelisi seelikuid järel ja tüdinesid ainult hoovi peal ringiratast tammumisest, tulid mulle vastu ja ei tahtnud, et keegi neid ära tunneb, nad peitsid oma pelgust iseenda eest.

Kas nad on seda minult õppinud? Kus ma olen midagi sellist läbi elanud — ainult otsimine ja minek ei tea kuhu? Teadmine, et ka leidmine, äratundmine ei saa olla rõõmus.

*

See võis olla minu sünnipäev, vaevalt tollal mingeid teisi tähtpäevi peeti, vaid sündimine väärís meelepidamist, tuletas meelde, et hoolimata kõigest oled sa siia maailma loodud ja pead ühel kindlaksmääratud päeval rõõmu tundma või kurvastama. Igatahes seisis kapplaul voodi kõrval taldrik, sellel suhkruga läbiimmutatud leivatükid, mis olid hoolitseva saamatusega selliselt kokku pandud, et pidid meenutama kooki või torti, keset leivatükke külmavõetud õunapabul, kortsunud kest püdelat viljaliha koos hoidmas. Võib-olla oli seal ka mingi kingitus, ma ei mäleta, kuid võis olla papitükist väljalõigatud ülehõbetatud eesel või hobune, seljas okaskrooni kande jumalapoeg, nii nagu neid müüdi täiturul kõrvuti luitunud perekonnaikoonide ja kivikõvade lubjaviiltidega. Leivatort pidi märkima argipäevast pidulikkust ja kingitus manitses taltumisele ning hardusele, kuid midagi taolist ma tol hommikul ei tundnud, kindlasti sõin leiva kiiresti ära ja ei osanud midagi tunda peale üksilduse, võib-olla ulgusin nagu mahajäetud koer, piilusin aknast välja tänavale, mis öitses mingites sinistes lilledes nagu heinamaa — siin käis vähe inimesi ja keset tänavat jalutasid vabalt kitsed ning lehmad, neid ei valvanud keegi ja nii rahulikke pudulajuseid ma poleks kartnud. Küll kartsin igavesti näljaseid ja tigedaid koeri, kes ei hoolinud isegi oma peremehest ja kondasid ringi, tuustides prügihunnikutes, mis inimeste kasinusest niigi juba üle vaadatud, iga veidigi kõlblik pala jõudis suhu, mitte aianurka, ja koertel oli põhjust inimeste peale tigetseda, nad pidid ise enda eest väljas olema. Ma kartsin neid koeri ja lootsin siiski, et mõni neist ei leia samuti kusagil asu; kui pererahvas pikaks päevaks tööle on kadunud, jookseb ta sadamakaile või tehaseväravasse ja istub seal päev läbi, nina tuult tõmbamas ja hambad näljast irevil, istub senikaua, kuni püüab kinni tuttavad lõhnad, et siis tulijalle kiunudes vastu tormata, hoolimata sellest, kas tervituseks on jalahoop

või heldinud patsutus, mis teda õndsusest maoli vajutab. Ma tahtsin, et selliseid koeri veel oleks, arvasin, et need mind ei puutu ja saavad aru, et meil on üks tee ja ühesugune põhjus on meid koduhoovist välja ajanud.

Igatahes jätsin ma kingituslaua varsti maha ja jooksin mööda rohelist tänavat linna poole, libisesin lehmakookidel ja teadsin, et varsti tulevad porised mülkad, kus kurjalt urisedes ukerdavad autod, ja siis tulevad laudadega sillutatud tänavad ja seal võib juhusliku naelapea otsa ennast ära veristada või vähemalt pinnu jalatalda saada. Edasi ei teadnud ma midagi, oli vaid ähmane aimus ema ja õe asupaigast, aga minu arvates oli linn nii suur, et õigesse kohta võis välja jõuda ainult juhuslikult, kogu minu jooksmine oli algusest peale ekslik, sel puudus siht ja eesmärk. Põhjust ei osanud ma tollal kindlasti mõistatada, olin paljalt koer, kes lootis jooksmisest julgust leida.

Mulle tundus, et kogu linn on paigale tardunud, päike lõõskas ja kõik koerad losutasid tolmus, keeled ripakil, jälgisid mind roidunud pilguga, nad ei viitsinud isegi kärbsed eemale tõrjuda, vahel mõni virgem naksas korra hammastega õhku, ükski neist ei vaevunud tõusma. Inimesed olid katuste varjus ja teenisid leiba, olin ainus, kellel jätkus aega pea ees edasi tormata ja millegi peale loota, võib-olla tahtsin ma samuti istuda, käed töös kinni, liigutada sõrmi, näha vaeva, higistada, tundmata muret või rõõmu, rügada ja teada, et see rügamine on ainuvõimalik ja mõistlik.

Nad pidid olema pikas hallis majas, seal oli neid sadu, vähemalt ma arvasin, et suures kõledas saalis või ruumis istuvad koos sajad naised ja lasevad kätel käia, kududes lõputut salli või kampsunikäist, vägilasemõõtu seljatükke ja titemütsikesi, esimesed hommikutunnid jaksavad nad varraste klõbistamise saatel ka suud liigutada, nende jutud on kordumatult ühesugused — lapsed, söök, kodu —, siis peavad nad vahet ja keedavad vett, hammustavad seda, mida hommikul kaasa võetud, pärast söömist on väsinud ja näljased, pärastlõunaks jutud rauevad ja nad liigutavad sõrmi kuni esimese vileni; mida aeglasemalt sõrmed liiguvad, seda kaugemale lükkub õhtuvile ja igaühel on oma norm täita.

Ma ei teadnud, kus nende pikk hall maja on, terve linn oli madalaid kivimaju täis ja iga akna taga tehti tööd, ainult kirikute ukсед olid kinni taotud. Minu käsi polnud kellelegi tarvis, mind oli säästetud ja liiga nõdraks peetud, kuigi rohelise tänava majas olin minagi kudunud kampsunikäiseid, mis venisid pikaks nagu soolikad ja ei kõlvanud kuhugi, need tuli nagunii üles harutada, ometi lasti mul proovida. Vähemalt mõnikord, kui tööd nii palju ette kuhjus, et vilest vileni ei saadud hakama, tuli õhtuajast lisa võtta. Kuigi kõik väitsid, et minust on palju rohkem kasu, kui loen neile midagi ette, muidu kipuvad silmad kinni vajuma ja vardad langevad sülle; pidin lugema ilmekalt ja rõhutama seda, mis jutumärkidesse pandud, üksluine jorutamine oli veel suigutavam kui sukavarraste klõbin. Meil oli vaid paar kapsaksloetud raamatut, mingid kokkukõidetud naisteajakirjad, kus toidureseptide — neid lehekülgi ma vältisin —, lõikelehtede ja aiatööõpetuste kõrval järgnesid haledad lood rikaste inimeste vaesest armastusest, ainult etteaimatav õnnelik lõpp säästis kuulajaid pisaratest ja keegi ei tüdinud kuulamast üht ja sama lugu kümneid kordi. Panin kõik oma oskused mängu ja ainsaks kahtluseks olid rasked võõrapärased nimed, mida pidin paratamatult mugandama selliselt kõlavateks, et need teistele meelde jääksid ja minu keelt ei murraks; nimedes oli topeltveesid, ikse ja igrekeid, nendega ei osanud ma midagi peale hakata, salgasin need lugemisel maha ja pidin omatehtud nimed meelde jätma.

Siis jõudsin ma tiirutades jõe äärde ja teadsin, et vähemalt venna leian üles. Ta töötas sadamas ja püüdis parvedest lahtipääsenud palke, sikutas need ühte punkti ja sidus trossidega kokku, ükski ront ei tohtinud asjata allavoolu kaduda. Vähemalt nii oli vend kodus rääkinud ja ta käed olid vaigust parkunud. Selliseid käsi olen hiljem vaid ühel katusemeistril näinud, ühel neist vähestest, kes veel oskavad tõelist rookatust teha — ta ei kasutanud rookimpude silumiseks mingeid abivahendeid ja lükkas palja käega roovarte otsad ühetasaseks, tundus, justkui

oleks tal paremas käes alati olnud must labak. Ise pidas ta ennast Taani kuninga pojaks ja ei osanud teha midagi peale rookatuste, ma ei tea, mis temast on saanud. Räägiti küll, et viimati nähtud teda Dirhami rannas, kaugel madalas meres kätega vehkimas, võib-olla läks võidukalt põhja, täitumatu unistus sөгestunud ajus taltunud.

Igatahes olid selle hullu monarhisti unelmad suuremad kui minul tollal jõe ääres seistes, ma tahtsin vaid lähedasi inimesi üles leida, ei muud.

Jõgi paistis ülevalt kaldalt lai nagu meri, kuigi olin merd ainult pildilt näinud. Ja sadama ümber laiutas palkidest linn — kõrged virnad tihedalt üksteise kõrval, üksnes kitsad tänavad puulasude vahel, kus lõhnas märke päikese, vaigu ja eksimise järele. Aga ma pääsesin palgivirnadest läbi ja siis tulid vees losutavad parved, tuhanded ja tuhanded palgid, vaba vett paistis laiguti ja vesi oli roheline, vikerkaarvärvilised õlilaigud meelitasid ohtlikult.

Ma ei saanud sinna minemata jätta. Pealegi nägin neid kaugel parvel, kuhu võis pääseda vaid lahtistel palkidel turnides. Ma võinuksin ka häält teha ja endast märku anda, aga tahtsin neile märkamatuult võimalikult lähedale jõuda. Nõnda et nad ei näeks mind. Ma ei arutlenud selle üle, miks pean nii tegema. Tundsin ainult, et minu äsjane hirm ja lootusetu ekslemine taanduvad, asemele tuleb keelatud põnevus, mida kartsin ja ihaldasin. Ma ei tahtnud mõelda, mida need kaks seal päikese käes kõigile nähtaval parvel teevad, ei sõandanud midagi arvata, enne kui neid lähedalt näen.

Jätsin sargi ja püksid palgivirna pragude vahele, olin kindel, et leian need sealt üles, õigemini — ma ei osanudki karta, et oma hilpe sealt hiljem ei leia. Kõik palgivirnad olid ühesugused, laskusin kaelani vette ja vedasin ennast kätega palkidest kinni hoides ühest lahvandusest teise, kuni jõudsin parveni.

Neil ei olnud aega mind näha. Vend lamas seljaga minu poole, ma arvasin alguses, et tal on valged aluspüksid jalas, aga see koht tema kehal oli ainus, kuhu päike polnud ligi pääsenud. Nad olid alasti ja hoidsid teineteisest kinni. Naise käed liikusid mööda venna selga ja haarasid siis kaela ümbert kinni, ta kägistab poisi surnuks. Vend veeretab ennast naise peale ja nad tegid seda, mida ma algusest peale olin arvanud. Parvepalgid ajasid kuuma välja, ma lõdisesin, vesi oli äkki külm ja suure jõe raskus surus mu rinnakorvi kokku.

Naine päästis venna lahti ja heitis riidehunnikule, ta püherdas nagu hobune. Ma ei saanud aru, oli ta noor või vana, naine tõmbas endale sargi selga ja meie poiss ronis käpakil ta kõrvale. Neil oli seal leiba ja midagi veel, naine lõikas noaga, see võis olla soolaliha, ajasin kaela õieli ja vaatasin näljase kadedusega pealt — nad istusid nüüd rahulikult kõrvuti ja lõikasid leiba lahti, plekknõust rüübati joodavat peale, hapupiima või kalja, kurk kuivas ja ma vajusin aeglaselt, ettevaatlikult, ühegi sulpstatusega vee alla. Ma ei tahtnud neid näha, mäletsevad nagu härg ja lehm pärast kargamist.

Palkide küljest rippus lahtisi koorelatakaid ja rohelisi ligedaid väate, kogu parvealune oli roheline ja pime. Siin ei haugu minu peale ükski koer, siin ei ärrita mind keegi paksu soolaga üleriputatud pekitükiga, siin pole millegi vastu varbaid taguda ja tormata ringi nagu sõge: mille peale olin lootnud, sellest linnast ei leia ma kedagi üles ja ei tahagi leida. Ainult õhku, kusagil pea kohal võiks juba mõni heledam valgusepragu paista, see parv ei saa ju lõputu olla. Vististi ma ei osanud karta, et terve lai jõgi on tihedalt palkidega kaetud, nii et ühest kaldast saab teise joosta jalgu märjaks tegemata. Ta sööb selle naise leivakoti tühjaks ja kõnnib siis teise juurde, kes teda uuesti kägistama hakkab. Ma olin neid näinud ja nüüd ei näe ma enam midagi peale rohelise katuse, kuhu võib pead taguda ja kasu pole sellest midagi.

Veel oli tõrva maitse.

Vend oli parve serva all mulksumist ja rabelemist kuulnud, ma ei jõudnud kuigi kaugele ujuda, ma ei osanudki kuigi kaugele ja kaua ujuda, ta tiris mind üles päikese kätte ja ma öökisin rohelist vett välja. Siis hoidsin kätega põlvedest kinni ja lõdisesin, neil oli seal rätiku sees leiba järel. Naine põlvitas minu kõrval ja ma kartsin, et ta puudutab

mind, nad olid riided selga tõmmanud ja vend oli ehmatanud näoga. Ta päris, kuidas siia sain, ja ma ütlesin, et mul oli üksinda igav hakanud. Ma ei saanud öelda, et mul oli seal majas hirm, et olin seda pikka halli maja otsima tulnud; ma ei kaitsnud ennast kuidagi ja vend peitis silmi.

«Ma viin su koju,» ütles vend ja me kõndisime minema. Naine jäi parvele ja ei vaadanud meile järele. Ta teadis, et olin neid näinud, ma tundsin, et ta teadis, ja mul oli ükspuha.

Vend aitas mind palkpõranda aukudest üle ja me otsisime tükk aega minu riideid taga, kõik palgivirnad olid suured ja kuumad. Tirisin säärevarjud märgade aluspükste peale, ma ei tahtnud alasti olla. Vend kõndis mitu sammu ees ja vaatas aeg-ajalt üle õla tagasi. Lontisin talle järele ja mõtlesin kompsu peale, mis parvele oli jäänud, ma poleks selle naise käest ühtegi lihatükki ega leivaraasu vastu võtnud. Kõht korises, jalad olid vatist.

«Kuule,» ütles vend ja pani käe mu õlale, selle käega oli ta naise rinda pigistanud, «ega sa kodus midagi ei räägi? Eks ole, ära teistele midagi räägi.»

Ära sina kodus minust midagi räägi, pidin ma vastu ütlema, ja kogu lool oleks lõpp. Ma ei öelnud midagi ja lonkisin edasi, päike kuivatas selga ja koerad olid vait. Või kartsid venda, venda kutsuti poisiks, aga ta oli juba mitu korda habet ajanud, meie perenaine oli talle noa ja pintsli andnud ja ise nutnud, justkui andnuks teab mis kalliskivid ja kullakoti käest. Selle noa ja pintsliga oli tema mees habet ajanud, ja nüüd polnud majas ühtegi meest. Peale meie poisi, mõtlesin äkki. Minust ei saanud juttugi olla, mina olin laps, mis sest, et ma tean, kuidas kõik need asjad käivad.

«Sa ei ole just kõige parem ujuja,» ütles vend ja vaatas mu peale ülevalt alla. «Ma pean sind õpetama, kui aega saan.»

«Sa õpeta oma naisi,» ütlesin vastu. See seal parve peal vajub vee alla nagu jahukott, nagu valge ja paks nisujahukott. Ja meie poiss hüppab talle vette järele ja sikutab ega jõua veest välja tirida. Kui lõpuks jõuabki, on kotist järele ainult vesine lõga, kogu see uhkus ja ilu on läinud, keegi ei saa sellest kõhtu täis.

«Mis sul nendest,» ütles vend. «Nad ainult seda tahavadki. Ja mehi on vähe.» Ta uhkustas natuke, aga ta hääl oli niisugune, justkui oleks tolele naisele kaasa tundnud.

«Ise sa tahad,» ütlesin mina. «Ära aja naerma, ise sa tahad.»

Vend kõõritas minu poole ja muigas.

«Kas sina ei tahaks?»

Virutasin talle jalaga, varbad raksusid ja vend naeris. Hea küll, hea küll, lõpetame selle jutu. Peaasi, et ma enam niisuguseid lollusi ei teeks, veega ei tohi mängida ja see jõgi juba mitu korda ei naljata, vaata kus on jõudu ja kiirust, ta peaks seal täna veel rabama nagu loom.

«Rabad sa küll,» turtsusin mina vastu ja vend ütles, et peale kõige annavad naised talle süüa, ta on ju pärast tööd mullegi üht-teist kaasa toonud, on ju, küsis vend ja ma ütlesin, et on küll. Lubasin, et ei kõssa kellelegi sõnakest. Olin äkki vanem kui tema.

Aastaid hiljem, kui ta kord oli koju tulnud, väsinud ja habemes, ütlesid ema ja õde ja kõik naised talle ühel meelel — ära aetud nagu märtsikass, ise täismees ja laste isa. Talle visati ette püksid, mille põlvkottadele olid märjast rohust jäänud reetlikud jäljed, justkui oleks ta põlvili koju roomanud. Siis tuletas ta mulle meelde, kuidas oli kartnud, et ma üht-teist ikka välja lobisen, et ma ei saa veel aru antud lubaduste tõsidusest. Tal endal polnud meeles, kuidas mina ise olin samuti kartnud, et tema võib minu ringijooksmisest rääkida, nii me jälgisime teineteist, valmis teise nõrka avameelsust ründama samasuguse võltssiirusega, küüned endakaitseks valmis.

Kellele ma oleksin rääkinud? Kas jäi mul midagi rääkimata? Mul polnud vajadust rääkida asjadest, mida olin näinud, teised nägid neid samuti. Ma oleksin võinud rääkida oma muljetest, üllatumistest, ammuli sui jõllitamistest ja pea padja alla toppimisest, aga sellest ei tahtnud ma rääkida. Muljeid ei tahtnud keegi kuulata. Asju, mis nähtud, sündmusi, mis läbi elatud, ei jutustatud ümber, ei tõlgendatud. Need olid ja jäid,

uued sündmused, uued vaikimist väärivad ettevõtmised ja komistamised tulid läinute asemele, niisama inimlikud, targad ja totrad.

Ma ei rääkinud emale sellest, mis me koos olime näinud. Õele sellest, mida koos pealt vaadanud. Vennale sellest, mida kahekesi koos läbi teinud.

Meie vaguni lae all kanapennil magas üks selline naine. Lahke anniga naisterahvas, ütles vend ja sai ema käest riielda. Siin on sinust väiksemaid kuulamas, öeldi talle. Väiksem olin mina, kuigi mina kuulsin ja nägin kõik. Juba siis, kui see naine rongi peale tuli. Ta magas üleval, meie vahele jäi ainult hõre, kiiruga kokkulöödud laudsein, ja ma kuulsin kõik. Need, kes temaga ühiste seinte vahel sõitsid, tegid alguses häält, aga pärast olid vaib. Siis, kui naise juures hakkas ülemus käima. Võib-olla koguni terve rongi kõige suurem ülemus, igatahes olid tal valge lambanahkne kasukas ja revolver. Esimesel ööl, kui ülemus kohale tuli, kükitasin kääras oma naril ja kannatasin kõhuvalu, hambad ristis. Lõpuks ei pidanud ma enam vastu ja ema pidi üles tõusma ja me astusime üle magajate lõputute jalgade, üle norskavate suude, mis ehmunult kinni plaksatasid, kui ma kogemata mõne kää või jala peale astusin, et siis jälle avaneda sõimuks. Suud olid suured ja mustad, peldik oli räpane ja mina polnud ainus, kes kõhuvalu käes kannatas. Ühe korra võis ju niimoodi käia, et siis vaguni teise otsa tagasi kobistada. Sõim ära kannatada ja kohe tagasi kiirustada, nendel käimistel polnud lõppu. Ema vabandas sosinal, poisil on kõht korrast ära, ja ma olin kogu maailma peale vihane selle vabandamise pärast. Ema hääl oli vaikne ja arglik, justkui oleks tema minu kõhuhädas süüdi, ja üksinda ta minna ei lasknud. Siin on igasuguseid, ütles ta mulle, kui üksinda lipata tahtsin, hambad ristis ja püksid rebadel.

Kahe lippamise, kahe abitu unise komberdamise vahel ma kuulsingi naise häält kõrvalkambris. Kõrvallatris, oleks õigem öelda, aga tollal ma ei osanud nendele laudseintega uberikele mingit nime anda. Naine soigus ja ägas, ma arvasin, et ta on haigeks jäänud, mõtlesin kurja kiivusega, et üks jooksa ja on juures, nüüd peame peldikuuksel veel kauem järjekorda ootama. Kui selliselt olin naise oigeid kuulanud, ütlesin emale, et seina taga on ühel naisel midagi viga, sellel noorel, kes eile rongile tuli. Ema tõmbas mulle tekiserva üle pea, vajutas hobuselõhnalise kareda riide mulle kõrvadele, nii et jäin saaniteki raskuse all hingetuks. Ütles, et olgu ma kõveras ja soojas, ehk halastatakse meie peale ja peame ka selle öö vastu. Ütles, et ära kuula midagi, pane silmad kinni ja mõtle millegi ilusa peale, mul ei tulnud midagi ilusat meelde.

Siis öeldi seina taga midagi mehehäälega ja nad mõlemad naersid, nii mees kui naine. Ma ei saanud aru, kuidas võib üks häda nii kiiresti üle minna. Piilusin tekiserva alt välja, kõik magasid, hämaras kambris olid näha kõssitõmbunud kogud, kõigil vammused ja tekid üle pea tõmmatud, igaüks iseennast oma hingeõhuga soojendamas. Seina taga naerdi jälle. Jäätunud aknast langes külma arglikku valgust, keerasin ennast näoga vastu seina ja nägin pinnuliste laudade vahelt naerjaid. Allpool kõssitasid samasugused hallid kogud nagu meilgi, üleval kitsal riiulil, kanapennil, ütlesin endale, pikutas naine ja mees, ülemus, oli tema peal, nad olid uhke kasuka jalutsisse lükanud ega tundnud külma.

Vaatasin neid ja lõdisesin niikaua, kuni kõht jälle krampi kiskus ja ma pidin ennast seinapraost lahti tõmbama.

Naine jäi rongi kolmeks ööks ja kolmeks päevaks ja selle aja peale teadis terve vagun minu kõhuhädast ja mulle öeldi: tere, pisike pasandaja. Igal öhtul tuli koridoriuksest koos külma auru pahvakuga valge kasukas ja läks seina taha ja kõik, kes veel ei maganud, tõmbasid üle pea, üle kõrvade mis tõmmata andis. Ema sakutas mind juukseidpidi seinast eemale ja riidles minuga vaikselt sosinal ja ma ei andnud enne alla, kui nägin, et ta silmad on märjad ja suu nutust kõver, ta sosistas midagi ja ma sain aru, et ta ei riidlegi enam minuga, kirub midagi muud, võib-olla neid kahte, kellel öösiti külm ei ole.

Kõik need kolm päeva ei söönud ma midagi ja kõht väsis valutamast. Siis magasin lõputult kaua ja kui ärgates seinaprakku piilus, kükitasid kanaõrrel kaks minuvanust poissi ja mugisid leivakannikat. Mul ei

olnud sealt enam midagi piiluda, olin juba küllalt näinud ja magasin edasi.

Nendest öödest on hiljem juttu olnud, ema rääkis minu kõhuhädast ja üle magajate turnimisest, ei millestki muust. Ma tegin ikka teist juttu ja ta sai aru, miks.

Ja saunast ei räägitud üldse. Muidugi räägiti maasaunast, sellest, mildest aastatega ikka kaugemale ära mindud, ikka uute seinte vahele kolitud; alguses oli vanniahi, siis gaasiküttega boiler, siis kahhelvann ja kuum vesi nikkelkraanist. Räägiti suitsusaunast ja luuvalu kadumisest kadakavihaga sopsutamisel, uduvines järveveest, kuhu pärast põrguleili sisse hüpatakse, ja külmast kaljatoobist saunaesisel pingil.

Kui ma juhuslikult kättesattunud uhkest pildiraamatust emale näitasin soome sõdurite kokkupandavat välisauna, ei tahtnud ta seda lähemalt vaadata. See oli rändavate inimeste pesemispaik, tõelise sauna hale aseaine.

Too saun oli suur nagu mõisa lehmalaud. Kiviseinte ja kivilaega, ülevalt tilkus tuliseid veepiisku pähe. Põrandki oli tsemendist valatud, kivine. Saunanõud plekist, kiviselt kõmisevad, saunaveel oli raua maitse. Ainult pikad järid olid puust ja pidid välja kannatama nii palju saunalisi, kui pingile istuma mahtus. Kõik ei mahtunudki, pesta võis ka püsti seistes, tsinktoober jalgade vahele pigistatud, et keegi seda ära ei kahmaks. Kõik need saunad olid rännusaunad, lühikesed ja hädavarvilikud peatused, seepärast tuli kiirustada, kõnts seebiga või seebita maha küürida ja pesunõust käte-jalgadega kinni hoida. Hilinejad ja ringivahtijad jäid pesemata, jõudsid ainult kraani all vett vastu nägu, vastu rinda, vastu kõhtu laksata. Kui nad üldse kraani juurde pääsesid. Ühest kraanist tuli jääkülm, teisest kõrvetavkuum, aurav vesi.

Ema oli saanud endale halli tsinkplekist ämbri ja küüris mind. Seisin küürutades ta ees, ma ei osanud mõnu tunda soojast veest ja seebivahust ja puhtast ihust, ema nühkis mu selga kiiruga, jõuga, karedalt. Ma ei saanud vastu viriseda, jõllitasin põrandale, nii ei näinud ma teisi saunalisi, ainult pesijate jalgu, ei midagi muud. Küürutasin kogu pesemise aja ja ema pidi mulle peale kääratama, kui ta mind eest küürida tahtis, ta ei usaldanud nuustikut minu kätte, et ma ise pingiotsal konutades ennast pesta saaksin. Ma häbenesin, see oli naistesaan. Juba riidehoidus olid mõned häält tõstnud, et olen liiga suur, et minu koht on meeste poolel. Aga ema ei lasknud mind vennaga kaasa minna või oli põhjus milleski muus, olin liiga ähmi täis ja katsusin maha vaadata. Mul ei olnud ennast mujale peita kui ema selja taha, isegi sellise talli jaoks oli saunalisi liiga palju. Oli tunne, et kõik vaatasid mind, ja vähe oli neid, kelle vaatamine oli sõbralik, siis olid need vanad naised ja lastega naised. Aga paljud läksid saunaruumi auruses leitsakus segaseks, pildusid üksteisele kapaga vett pähe ja kiljusid, kui keegi käe külmaveekraani alla pani ja lähedalseisjad üle pritsis. Nad seisis ringis, käed üksteise õlgadel, ja kargasid mingit metsikut tantsu ja karjusid endale tantsimise saateks. Rinnad hüppasid ja tagumikud hüppasid.

«Märad,» ütles minu kõrval vana naine. «Nagu noored märad koplis.» Ma ei saanud aru, kas see oli heakskiit või laitus.

Siis tuli mul ennast sirgu ajada ja ringi vaadata, ma pidin aru saama, kust tuleb see tagumine ja kisa, taoti vastu seinu ja tagujaid oli palju. Ühes kiviseinas oli uks, roheline plekiga ülelöödud uks, ja ukse taga prõmmisid mehed. Teisel pool seinu oli meestesaan ja naised trügis trobikonnas ukse juurde. Nad tagusid rusikatega vastu ust ja karjusid mees- tega kaasa.

«Kui see ikka vastu peab,» ütles vana naine. Ta ütles veel, et näljastel inimestel on hirmus jõud taga, ma ei saanud jälle aru. Minu meelest võttis nälg viimase jaksu ära. Ja uks oli raudplekiga üle taotud, suured laia peaga naelad sees.

Kord nägin küll, missugune jõud võib olla naistel, liiati näljastel naistel. Siis ma ei teadnud sõna «alatoitunud», siis oldi kas näljane või söönud.

Meie pere sai naistepoolel sisse võtta hea koha. Mitte küll kõige parema — kõige paremaid ei olnudki —, aga all põrandal, pea kohal

kaks korrust narisid. Keskel tundsid ennast rippuvat ülemiste ja alumiste jagelemiste vahel, üleval oli õhk liiga läppunud, all liiga külm. See-eest ei jäänud siin kellelegi jalgu, võisid nurka pugeda ja näha ainult ringikondijate alumist otsa. Siia oli põnev käpakil sisse pugeda. Nagu kuuti. Justkui koerad, ütles ema ja laotas laiali puhta linase palaka. Kuidas ta oskas kõike puhtalt hoida, isegi selle musta lillelise rätiku, mille kohal mu pead kammiti, et mahapudenevad täid hästi välja paistaksid, isegi see täitapmise rätik oli alati puhas, musta värvi, aga puhas.

Igaühel oli oma potsik aurava pudruga ees, kui ülevalt tilkuma hakkas. Kuradi kusipüks, karjus öde ja tormas liiga ägedalt välja, oma märjakslastud leivatüki eest tasuma. Lõi ennast vastu narilaudu ära ja sai veel vihasemaks. Nägin teda ainult vööni, aga ta jalg trampis vastu põrandat ja sõnad olid sellised, mida mina kõvasti öelda ei julgenud. Ema sikutas teda seelikusabast tagasi, aga meie tüdruk oli liiga raginas. Ta süüdistas laepealset naabrit seitsmes surmapatus, kõige rohkem küll vael ajal ja vales kohas lapsemuretsemises. Ja naabrinaine ei jäänud võlgu, varsti olid nad kättpidi koos ja emal tuli vahele minna. Kuid oli juba hilja, ema rahumeelset tegutsemist võeti kui appitulekut, naripealsed hoidsid omavahel kokku ja varsti oli vaba ruum kaklevaid naisi täis. Rebiti üksteist juustest ja riietest, löödi käte ja jalgadega, löödi vaatamata kuhja ja kuidas, selles kähmluses ei maksnud mingid reeglid. Polnud reegleid, nagu polnud põhjustki, kakeldi lusti pärast, igavusest, pikast istumisest, vihast. Kes teab millest. Piilusin nari alt välja ja itsitasin, minu meelest ei osanud naised üldse kakelda, aga siis hakkas mul omade pärast hirm ja ma trügisin higiste ja kiljuvate naiste vahele, sain ise hoope ja pötkisin käte ja jalgadega vastu.

Äkki tõsteti mind õhku. Ma lendasin, mind visati üles, ma ei jõudnud isegi vastu hakata, see oli niivõrd ootamatu. Juba istusin ülemisel naril, minu kõrvale ronis rahulikult lühikeste meestejuustega naine ja ütles, et siin on parem ülevaade lahinguväljast. Kõrgelt näeb kõige paremini. Ma nägingi, kuidas ema tirib öde kättpidi oma kuuti, ja rahunesin maha. Naised lärmasid veel veidi aega, siis jätkati poolelijäänud söömaega, kohendati sagritud riideid, istuti ja päriti üksteiselt, issake küll, mis meile sisse läks, küll me löime vahvasti.

Pöetud juustega naine naeratas ja ütles, et oli lühike, aga vägev lahing. Ta oli must nagu mustlane. Või juut. Ta nägi minu imestamist ja tõmbas käega üle siilipea ja ütles, et see on mälestus tüüfusest. Ma pidavat ka oma juuksed ära pügama, täid armastavat sellist pundarpead. See polnud m jutt ega midagi, kõige vähem siin ilmas sallisin ma juuksurit ja tahtsin kohe alla kolida, aga naine pilgutas silma ja küsis:

«Tahad, ma näitan sulle midagi?»

Siis tõmbas ta oma asjade seast välja paberilehe ja hakkas seda võtma, vaata nüüd pealt, alguses niimoodi ja siis sedapidi ja nüüd ristiti. Lõpuks võeti nuga appi ja ma sain aru, et see polnud mingi tavaline pabernool, vaid keeruline ja uhke lennuk, mille tiibadele musta pliiatsiga joonistati viisnurgad. Punast pliiatsit meil ei olnud, aga lennuk lendas hästi ja ma ronisin põrandale ja tõin selle üles tagasi. Sain niimoodi paar korda edasi-tagasi ronitud, kui üks naine, kellel kähmlushoog polnud veel maha jahtunud, mulle peale käärtas ja lennukivalmistajale midagi ütles, midagi sellist, millest ma aru ei saanud. Käärataja oli suur ja võimas naine, olin valmis kuuti põgenema, kui lennukitegija ülevalt alla hüppas. Keegi ei hüpanud sealt alla, alla roniti; mu tuttav tõstis tigea naise nagu udusule, nagu pabernuku üles ja niimoodi teda üleval hoidiski. Ta ei öelnud midagi ja suur naine tema käte vahel oli samuti vait, kõik olid vait ja vaatasid pealt. Lennutaja pani riidleja ettevaatlikult, lausa õrnalt põrandale tagasi ja läks oma kohale. Suur naine istus hämmeldunult nariservale, aga hiljem näitas teistele siniseid plekke, mis too must seal talle oma pigistamisega jättis. Sel ajal, kui ta õhus rippus.

Lühikeste juustega naine õpetas mind neid lennukeid tegema. Tal oli pliiats ja paber ja me joonistasime koos. Joonistasime põhiliselt lennukeid. Ma tahtsin küsida, kes ta varem oli, enne kui siin meiega kokku sai, aga ei julgenud. Naine rääkis teisiti kui tavaliselt ja üldiselt hoiti temast eemale, ja mitte ainult erakordse jõu pärast.

Kui öde seda lõomingut mõnikord meelde tuleb, arvab ta, et see naine oli sõjaväelendur, ta teadvat seda kindlasti. Ma ei oska vastu vaielda, ma ei jõudnudki naiselt midagi pärida.

*

Millest rääkida kahe mehega, kes teevad minu juures aega parajaks, naabrimehed mõlemad, üks vanem, teine noorem, ühed head mõlemad?

«Räägime meeste juttu,» oli Feliks juba ukstel öelnud ja ma saatsin tüdrukud tahapoole, minge mängima, leidke endale mingi tegevus. Leole jäi üks kitsaks, aga ta pääses sisse ja istutas ennast pliidisuu ette pakule, seal istusin tavaliselt mina ise.

«Me tulime sind vaatama,» ütles Leo.

«Räägime juttu, ajame juttu nagu mehed kunagi,» kordas Feliks.

Kartulikorv ja solgiämber ootasid keset põrandat, siin on minu jutud ja ajaviide.

«Ega me sind sega, me tulime ainult korraks läbi,» ütles Leo.

Ma otsisin laualaekast nuga taga.

«Ei te mind sega. Ma pean kartuleid koorima.»

«Koori, koori,» ütles Leo. «Me vaatame pealt, kuidas sul see õnnestub.»

«Sul on naised majas, pane koorima,» soovitas Feliks. Pudel oli juba laual.

«Küll nad elus kõike jõuavad,» kohmasin vastu. Nuga oli kadunud, hea roostevaba tera, sobrasin sahtlites ja riulitel.

«Nuga on pliidiserval, kui sa seda taga otsid,» näitas Feliks.

«Aitäh,» ütlesin mina.

«Võta heaks,» vastas Feliks.

Nendest kartulitest üksinda ei aita. Midagi tuleks juurde nuputada, ei tea mida ja millest. Nüüd on kallid naabrimehed platsis ja kärbsemus-taga kirjatud kokaraamat jääb Feliksi pea kohale riulisse, ma ei saa seda alla võtta. Naeravad veel välja. Mannapuder ja kartulid, konservsupp ja kartulid, riisipuder ja kartulid, mis veel? Puhastatud ja pestud kalkun tuleb seest- ja väljastpoolt soolaga hõõruda, lasta veidi aega seista. Eelkergitusega pärmitaignale lisada uhmerdatud kardemoni, vee-rand klaasi kuumas vees lahustatud safranit, suhkruga vahustatud või, jahuga segatud hästi pestud rosinad ja sukaaditükikesed.

«Kas maitsed ka meie seltsis?» küsiti laua tagant.

«Maitske aga,» ütlesin vastu. «Las ma istun sinna pakule, Leo. Kobi oma pudelile lähemale.»

«Mul ükskõik,» ütles Leo. «Minule on täiesti ükskõik, kus istuda.»

«Peaasi, et klaas käepärast seisaks,» ütles Feliks. «Sinu terviseks, perenaine.»

«Laske aga,» ütlesin kartulikorvi poole. Nagu torisev ja pirtsakas majavalvur, keda jõudelonkijad asjatoimetustes segavad. Pesemine, söögi-tegemine, koristamine, pesemine, söögitegemine, koristamine, mis veel? Aia parandamine, kartulite muldamine, muruniitmine, võsa rookimine. Naistega laterdamine. Meestega õlle joomine. Kes sündinud, kes surnud, kes lahku läinud.

«Need pole suuremat väärt kartulid,» arvas Feliks.

«Ise töid,» ütlesin mina.

«Ise töin ja ise laidan. Loomad ei jõua ära süüa, seepärast töin. Ise sööme samasuguseid.» Nüüd ta hakkab tõdesid kuulutama.

«Ära siis laida,» keelitas Leo. «Joo ja ära virise.»

«Ma ei virise,» ütles Feliks.

«Virised küll,» ütles Leo. «Meil ratsaväes poleks niisuguseid kartuleid hobustelegi antud.»

«Viimane kord olid sa suurtükiväes,» kahtles Feliks.

«Ma olingi suurtükiväes ja meil olid hobused. Hobused vedasid suurtükke,» seletas Leo, ta oli rahulik ja väsinud mees. Ainult üht juttu ei väsinud ta rääkimast, kadunud ja vägevast mälestust. Kuidas ta aega teenis. Kuidas elukutseline sõjamees oli.

«Mul oli täna hobune käes,» rääkis Feliks. «Noor ja loll. Tahtsin kartuleid mullata. Töin hobuse tallist ja panin adra taha. Hobune jooksu

ja mina järele. Mul ohjad ümber kaela. Äestasin ninaga maad. Ader kolises järel. Kuradi hobune.»

«Niisugust hobust poleks suurtükiväes peetud. Oleks rebaste nahka söödetud,» vangutas Leo pead.

«Ta oleks mind kurat teab kuhu vedanud, aga ma sain ohjad üle kõrvade maha,» rääkis Feliks.

Minu vaikimine võib neile uniselt mõjuda. Nad rääkisid mõtlikult ja aeglaselt, minu mõtted olid aeglased ja loiud. Ma olin tühi, ei osanud sõnagi sekka öelda. Räägime meestejuttu.

«Sul oleks nagu mõni mure hinge peal. Niisugune nägu ees,» arvas Leo.

«Mis muret saab tal olla, poissmees ja vaba inimene,» kahtles Feliks.

Muresid meil ei ole, lauldi vanasti. Teiste ees laulangi. Üksinda tahaks ulguda. Mitte nutta, vaid just ulguda. Nagu vana hunt, karvad sagris, hambad irevil. Ma ei uluks kellegi peale konkreetset, kellegi peale rümeliselt, jätaaksin isegi kuu rahule, uluksin lihtsalt niisama. Ma pean oma muret vaos hoidma ja pisiröömudesse lahustama. Ma leian esimese maasika ja annan selle väiksemale tüdrukule ja ta ütleb mulle liiga vaikse häälega aitäh.

«Sõjavägi on väärt asi. Seal õpid kõik tööd ise ära. Pole kellegi teise peale loota. Ehitad maja ja kasid hobust ja niidad heina ja teed süüa. Iga mees peab enda eest väljas olema. Kui vaja, mängid sibi. Iga kord, kui ma kodus peldikut tühjaks tõmban, tuleb mulle meelde rühmakomandör. Tema ütles ikka, et poisid, ärge krimpsutage nina. Sita peal kasvab leib ja kui leiba ei ole, alles siis võite nina krimpsutada. Praegu õpiks sõjaväes elektriasjandust. Mul on majas liiga vanad juhtmed. Ühel päeval läheb kõik kärssama, aga mina ei saa elektrikut kätte. Või näeks oma silmadega neid praegusaja võimsaid torusid ja värke. Võtame suurtükiväe terviseks,» ütles Leo.

«Mina enam üksinda ei joo. Peremees peab ka jooma. Mina ei tulnud siia üksinda istuma. Niimoodi võin ma põllukivil ka kükitada. Kas siin majas on meest või ei ole?» küsis Feliks.

«Võtame suurtükiväe terviseks,» vaatas Leo paluvalt minu poole. Tal olid punased ja kurvad silmad nagu äraaetud setukal. Võtsin klaasi vastu.

Sinu terviseks. Sinu tervise nimel. Ma ei joo selle sitase suurtükiväe terviseks, keegi ei tea, mille terviseks ma joon. Sinu terviseks.

«Ma peaksin teile midagi lauale vaatama,» ütlesin naabrimeestele.

Ma peaksin palju tegema, aga käed jäävad rippu — niimoodi öeldakse. Kuidas nad rippu jäävad, ma toetan kätega oma tühja pead.

«Sibitöö peale pole midagi nina krimpsu ajada,» targutas Feliks. «Peaasi, et igal olgu oma töö teada. Ei ole midagi nii, et kõik teevad kõike. Nii ei tee keegi midagi. Mehe käed võivad sitta tõsta ja rahakoti suud lahti hoida. Naisel olgu oma asjad ajada. Naised tõstavad pead, see on hirmus asi. Kui sul majas pole ühtegi hinge, kes sööki teeks ja toad puhtaks kasiks, siis vaata ringi ja tõmba näpuga, tulevad robinal ja seisavad ukse taga järjekorras. Valid ühe välja, kabistad teda natuke ette ja taha ja ta teeb sulle kõik ära. Kui naine on laisk, peksa minema. Kui jääb haigeks, võta uus. Tervel mehel peab tugev ja terve naine olema.»

«Suurtükiväes pidi iga mees kõigega hakkama saama,» ütles Leo.

«Ei lähe sa selle suurtükiga teki alla midagi,» ütles Feliks.

«Võtke nüüd häält vaiksemaks. Seinad on õhukesed,» ütlesin mina. Kartulid podisesid. Ma annan neile kartulit ja panen koort ja sibulat peale. Piima ka. Leiba ka.

«Seinad tuleb kindlamaks teha. Kui vaja. Minul pole salata midagi, mina oma rääkimisi ei salga. Mis öeldud, see öeldud,» rääkis Feliks. Pudelipõhi hakkas paistma.

Teinekord olen ma valmis teiega koos istuma, teinekord olen valmis laulu lööma ja kurtmisi kurtma. Praegu ulun ma iseendale, see pole teie kõrvadele kuulmiseks.

Seina taga keerati raadio lahti. Vanem tüdruk saab asjade kulgemisest aru, ta summutab köögist kostvat jorinat. Pole veel midagi öeldud, aga ta teab, et varsti öeldakse. Raadios lauldi ja avaldati austust tööle. Akna taga mulistas põõsalind. Laua taga räägiti juttu. Läksin sahvrisse leiba tooma. Tüdrukud on konservidest tüdinanud, aga mulle kõlbab küll.

Kui ma tagasi tulín, sättis Leo ennast minekule.

«Tule ka, me siin küll istunud,» kutsus ta Feliksit. Feliks ütles, et tema ei lähe kuhugi.

«Kuhu mul minna! Mul kodus naine tige kui pull, ma pole kolm päeva nägu näidanud,» õigustas Feliks ennast.

Nüüd hakkas neil kiire. Teil nii mõnigi jutt rääkimata. Te pole veel jõudnud mulle ette heita, miks ma niisugune olen, nagu olen. Lasku lõdvalt, küll asjad edenevad ise. Tuletage meelde head vanasõna, et aeg annab arutust. Et aeg kõik haavad parandab. Ajapikku tuleb tülpimus. Pikapeale väsis hobunegi. Hommik on õhtust rumalam. Öhtu on hommikust segasem.

Sa ei ole loomulik. Me teame küll, et sa võid ka teistmoodi välja näha. Sa ei ole meiega loomulik. Sa räägid üht juttu ja keegi ei tea, kus su mõtted uitavad. Kes teab, mis juttu sa nurga taga ajad. Kus mul see nurk siin on, maja nelja nurga taga on lage õuepealne ja laiad põllud. Mine külateele ja kisu särk seljas ribadeks — mis see siis olgu, mille eest?

«Aitäh, naabrimehed, et meeles pidasite,» ütlesin Leole ja Feliksile. Leole jäi üks kitsaks, aga ta sai hakkama ja kadus sirelite taha. Tal oli nina maas nagu jälgi ajaval koeral. Feliks tammus õuel, ta kõhkles, kuhu sammud seada.

Tüdrukud tõstsid kõõgis nõusid lauale.

«Mis neist nii palju panna.» Ma üritasin vähesega läbi ajada, potist ja pannilt võib ka süüa. Aga nad olid juba taldrikud valmis pannud ja ma lõin käega, üks küürimine kõik.

«Kas onud läksid ära?» küsis väiksem ja matsutas.

«Läksid, läksid. Nad tulid ainult korraks läbi,» rahustasin sööjaid.

«Laua taga ei ole viisakas matsutada,» ütles vanem.

«Kas sa mulle homme puust loomi teed? Mul tulid sellel käbiloomal jalad alt ära,» teatas väiksem.

«Teen küll, teen küll,» lubasin. Mitmendat korda ma lubasin? «Minge nüüd magama. Sööge ja kohe magama.»

«Kas ma pesen nõud ära?» küsis vanem.

«Küll ma ise.»

Ma ei salli nõude pesemist. Ma ei oska ilusaid puust loomi voolida. Kunagi tegi naabripoiss mulle puust rehepeksumasina, nagu päris. Kas ma pean tüdrukutele puust kombaini tegema?

Pesin nõud ära. Tüdrukud käisid õues hambaid pesemas.

«Kas sa loed mulle midagi?» küsis väiksem.

«Ma võin ka lugeda,» ütles vanem. Nad on mõtlikud ja vaiksed ja liiga kuulekad. Iga käratamine, mis minu suust tuleb, on asjatu. Ma saan sellest aru niipea, kui olen käratanud.

«Kas ma loen sulle Pipit?» küsiti seina taga.

«Ei taha Pipit. Pipil on ema taevas ingel ja isa on ära.»

Kurat. Ma ei kuula, mida nad loevad, missuguse raamatu nad leiavad, mis ei oleks nende jaoks liiga kurb või liiga rõõmus. Läksin välja ja tegin trepil suitsu.

Majanurga taga kukeleegutas keegi. Ajasin ennast püsti ja läksin vaa-tama. Feliks istus, selg vastu ristpalke, ta hoidis veinipudelit põlvede vahel.

«Mis sa ehmatad,» ütlesin talle.

«Sind ei saa kuidagi lõbustada. Ma tahtsin nalja teha,» seletas Feliks.

«Naljad,» ütlesin mina.

«Ma pean nüüd koju minema,» ütles Feliks.

«Saad ikka hakkama?» küsisin mina.

«Saan, saan,» ütles Feliks, mees, kes soovitas pidada tervisest pakata-vaid ja töökaid naisi. Ta kõndis väsinud sammul kodu poole, veinipudel käe otsas.

Istusin trepile tagasi ja võtsin särgitaskust kokkumurtud kirja, olin seda päev läbi kaasas kandnud. Kiri oli pikk, tiheda ja segase käekirjaga, see oli kirjutatud voodis, pikali.

Üks ütlemine hakkas liiga kiiresti silma — «Juhul kui...».

«Räägime nüüd meestejuttu. Kas sul on ikka tõsine kavatsus minna?» küsiti minult ja ma seisin pärijate ees, kõht sõjakalt punnis, parem püksitraks üle öla maha libisemas, sest sealpool rippus kogu mu varustus: märss võileiva ja piimapudeliga, paberist prunn peale keeratud, ja ainus relv — väike labidas, ümmarguse varreotsaga roheline sõdurilabidas. Ma ei teadnud, kuidas see riist meie õuele sattus, peamine oli see, et labidas anti mulle ja kehastas nüüd kogu täiskasvanute maailma võimsust. Ma olin valmis, olin relvastatud ja toidumoonaga varustatud. Terve pere seisis majatrepil ja lehvitas mulle naerusui järele, kui ma koduvärvast välja astusin ja paremale pöörasin. Sealt pääses suurele tolmavale teele, kus võis veoautoga sõita, kus ma isegi tanki olin sõitmas näinud. Ja suur tee viis raudteeni, olin juba mitu korda elus rongi ja vedurit näinud. Sealt pääses sõtta. Sealt sõjast, rongi pealt oli tulnud onu, uhke munder seljas, pagunid ja rihmad peal, praegu saatis ta mind värvast välja ja ma keeldusin ta käest kinni hoidmast. Ma läksin ise, ma tundsin teed.

See oli pikk minek. Kõigepealt pidin lahti saama Armist, kes mulle järele vantsis, justkui läheksin lambaid karjamaalt koju ajama. Ma ei teadnud, kas koeri sõtta võetakse, ja ajasin teda koju tagasi. Koer jäi teeverele istuma ja vaatas korraaks kodu poole, siis sörkis järele ja kõndis paar sammu tagapool. Ma ei pannud teda tähele ja läksin edasi.

Mitte ükski inimene ei tulnud vastu, keegi ei pärinud midagi, mul polnud kellelegi oma tahtmistest ja sihtidest pajatada. Tee tolmas ja mul hakkas igav. Istusin teeäärsele kivile ja koorisin ajalehe võileiva ümbert ära. Armi tuli juurde ja liputas saba, andsin väiksema tüki temale. Leival oli paksult võid, soolalihatükk peal. Tõmbasin piimapudeli prunni eest ja jõin lonksu, siis astusin edasi. Märss tagus vastu jalgu ja parem püksitraks libises kogu aeg üle öla. Valasin piimapudeli teetolmu tühjaks, ise ringi piiludes, et keegi seda ei näeks. Piima ei tohi maha valada, aga ma olin pudeli ja muu kraami tassimisest väsinud. Armi lakkus piima ära ja me pöörasime tagasi. Kodu ei paistnud enam ja mul hakkas kõhe.

Värvad olid ikka pärani lahti, justkui oleks ees kirikussesõit või sõnnikutalgalulised tulemas. Onu istus kaevuraketel ja mängis lõõtspilli, teised seisis ringis ümber ja jorutasid kaasa laulda, keegi polnud mind taga kurvastanud, nad olid mu liiga kiiresti unustanud. Ema istus käsi-põsakil trepil, läksin tema juurde ja peitsin näo tema põlle sisse. Ema patsutas mind vastu selga ja ütles, et läheb üle, läheb üle, pole viga. Ütlesin läbi nuuksumise, et ei lähe ma sõtta ega kuhugi.

Järgmisel hommikul oli onu kadunud ja pärast seda ei näinud ma teda enam kunagi. Nagisevate võõrihmade ja säravate pagunitega tuli mul veel kohtuda ja alati meenus siis too maguspõnev minek ja nina tõmbas kadunud onu lõhna — nahk, lõhnaõli, tubakas, isegi tema läikivate klahvidega pilli lõhn oli mul kaua aega ninas.

Me elasime vanas lagunevas majas, millele polnud aastaid peremehekätt külge pandud, elasime sõbralikult ja seltsivalt, naised ja lapsed, mitu juhulikult kokkusattunud perekonda, kõik talunaised ja talulapsed. Ja üks proua. Proua rääkis teistmoodi, kõndis teistmoodi, tema nägu, juuksed, kleidid olid teistmoodi kui minu emal, öel või teistel naistel. Ta oli proua, kellel polnud lapsi. Minu meelest oli ta laste jaoks liiga noor. Ja liiga ilus. Kui me temaga kahekesi kõndima juhtusime, ajasin rinna ette ja vaatasin vastutuliijale otsa — vaadake ometi, kes siin kõnnib, vaadake, te ei näe iga päev sellist naist. Jälgisin ja sõimasin hirmsate sõnadega, vaikselt, endamisi neid juhmardeid, kes meid, mis meid, kes teda tähele ei pannud, kes kõndisid meist mööda, pilk maas ja samm tõnts. Need vanad meesteta naised vihkasid teda, ja mitte ainult seepärast, et ta oli proua. Ta oli neist noorem ja neist ilusam, nad olid kadedad. Teadsin seda kindlalt ja olin valmis prouat kaitsma, kui moorid oma konksus küüned tema jumalikku soengusse sisse löövad, kui nad ta siniseid silmi kratsida üritavad. Rüütellikkus ajas üle ääre, olin napakas oma abivalmiduses ja tassisin talle õhinal toasusse kohale nagu väljaõpetatud koer, võib-olla isegi niutsusin õnnest.

Ta käis minu kõrval, juukselakk silmadel, kõrge juuksekuhil püsis häda-

vaevu nõelte ja kammide kammitas, ikka lipsas mõni salk vangistusest lahti ja lehvis tuules, ma ei saanud talle ju öelda, et need juuksed ei kannata nõelu ega paelu, neid tuleks lahtiselt kanda, nagu kannavad inglid. Ta kurtis mulle, et ei oska selliselt käia nagu mina, ta mõlemad käed vehkisid sammude taktis ja ta püüdis samuti käsi paigal hoida, nagu mina oskavat. Käisin ringi justkui tinasõdur, kaapisin jalaga maad ja korskasin, suu vaimustusest pärani.

Siis tulid rihmad ja pagunid. Ma ei taibanud, et selline ajutine paažiroll on igiomane minuvanustele, ikka on keegi, kelle arvates sinu käed ripuvad keha küljes paremini kui temal, ja selle jutu peale oled valmis tema toasusse iga hetk kohale tassima, ikka on keegi, kelle juuksekuhil ei püsi pannalde ja paelte taga kinni, ikka tuleb keegi, kes sinu ümmardamisele lõpu teeb. Ma ei elanud oma rollikaotust kuigi valusalt üle, ma ümmardasin nüüd neid mõlemaid. Võib-olla tegid rihmad ja pagunid minu taandumise hõlpsamaks, igatahes oli mul nüüd muid ülesandeid täita — ma kutsusin prouat välja, sirelite taga nagistasid rihmad kannatamatult, pagunid sädelesid kutsuvalt. Ma jooksin ringi kirjakestega, millel oli tuttav ärevuse lõhn või vänge tubaka lõhn, nuusutasin neid saadetisi ja üritasin aimata, kas kokkumurtud paberilehel on rõõmsad või kurvastavad teated. Pidin kirju salaja edasi toimetama, maja naised ei teinud prouaga tegemist ja minu jaoks tähendas see rõõmsat

veel, aga söögitegemine pühapäeva hommikul oli vaatepilt, millest ei saanud loobuda, olin kuus päeva seda õndsust oodanud ja külma toitu pugitud. Tööle mindi nii vara, et argipäeval oluks sooja söögi tegemine ajaraiskamine isegi siis, kui oli, mida potti või pannile panna. Pühapäeva hommikul oli see püha toiming, ma ahmisin lõhnu ja lakkusin puhtaks kõik nõud, mida toidutegemise ajal kasutati, nõusid polnud palju ja ma ootasin edasi. Ükski gastronoomiline hõrgutis ei saa nende varahommikuste imede vastu. Tõelised maiasmokad pidavat toiduvalmistamist pealt nägema, nad ei kaota isu nagu igavesed perenaised oma sundrahmeldamistes pliidi taga. Tollal olin tõeline gurmaan, mulle meeldis sama hästi jälgida kui lõppresultaati nautida.

Tol korral ma lõppnaudinguni ei jõudnud, mind ootas praetud leib: kuivanud leivatükid kasta vette ja siis pannile asetada, soovitatav võimaluse korral pann eelnevalt rasvainege üle tõmmata, üle valada, leivatükid sularasvas ujuda lasta. Enne aga avanes välisuks ja kööki paisati pähvakas auru, ema ütles, et pandagu ometi uks kinni, niigi ei pea need seinad sooja. Alles siis, kui keegi ei vastanud, vaatasime mõlemad ukse poole ja nii me jäimegi, mina pliidi äärde kükakile, ema tardunult seisma, leivalõikamise nuga käes, äkki oli see terariist väeti ja nüri.

Mehel oli seljas võidunud kuub, mille aukudest turritas vatti välja. Ta habemetüügaste kohal liikus suur nina nagu koeral, ta ei näinudki meid, seisis uksele ja tõmbas ninaga, tuli pliidi juurde, võttis pannilt ühe leivatüki, siis teise ja toppis kiirustamata suhu. Ta neelatas kuuldavalt iga suutäie järel ja ta sõrmed ei tundnud kuuma, ta keel ei kartnud tulist leiba. Kui pann oli tühjaks söödud, vaatas ta emale otsa ja naeris, see oli hirmus naer. Ema taganes temast eemale, ta võiks ju noa enda ette tõsta, mees naeris ja läks uksest välja.

Ema libises mööda seina alla, istus köögipõrandale ja vaatas nuga, justkui näeks seda köögiriista esimest korda elus. Tõusis siis püsti, pühkis käed vastu põlle ja küsis minult, kas meil veel leiba on. Ma ei vastanud midagi, tahtsin ise küsida, kas ta oleks seda tulijat löönud, kui oleks nuga näinud. Ma ei küsinud midagi ja läksin trepialusesse panipaika. Ma ei osanud ehmatada ega tagantjärele ennast heidutada, teadsin juba tollal, et igale uksele võivad ilmuda ringihulkuvad närudes mehed, tulevad ja võtavad, ütlemata sõnagi. See oli nii tavaline.

Logisev trepp viis põõningule, kus elas meie maja perenaine. Ta oli terve maja välja üürinud ja rääkis, et üleval on soojem ja jumalale lähem. Perenaise mees oli sõjas kaduma läinud ja ema pidi mulle kannatlikult seletama, mis tähendab kadumine sõjas; sõjas surrakse, väitsin mina. Järelikult võib tema mees ka elada, ja kui nii on, siis hoorab meie perenaine samuti, sest tema juures käib puujalaga vanamees. Aga ema ütles, et nii ei räägita.

Lihavõtte ajal oli perenaine mulle andnud kukli, mis oli kõrge nagu torn; pehme, kohev ja lõhnav torn. Sõin seda pool päeva, näpistasin raasukesi küljest, õonestasin torni, uuristasin sellesse salakäike sisse, kuni torn kokku varises. Siis viisin tagasi taldriku, millele see uhke kingitus mulle toodi, anti taldrik kätte ja musitati mõlemale põsele, öeldi selle juurde, et Kristus on üles tõusnud. Tornihävitamise õhinas polnud ma mehe tulekut kuulnud, aga ülemise kambri ukse taga jäin nõutult seisma ja keerasin tuldud teed tagasi, ma ei julgenud perenaise tuppa minna. Ukse taga seisis puujalg, nahkrihmad küljes ja saabas otsas. Teise saapa oli mees tuppa kaasa võtnud.

Olin teda seni pidanud tõsiseks ja vaikseks maameheks, kes ei söanda õue pealt roostetanud naela vaid seepärast üles tõsta, et see õuepealne on teise mehe omand ja ta ise käib siin vargsi, tal puuduvad peremehetund. Kuniks? Kui kiiresti harjutakse asju, kogu ümbritsevat väikest maailma enda omaks pidama?

Meie äraminekupäeval istusin kolikoorma otsas ja ei osanud endale midagi kaasa võtta. Kõigil oli kiire, kõigil käed tööd täis, ja ainult üks kord küsis ema, kas ma olen oma asjad kokku pannud, kas olen vaadanud, mida kaasa võtan. Ma ei öelnud midagi vastu, olin äkilisest sagimisest tumm. Mind ei olnud keegi hoiatanud, ma ei osanud midagi ainult endale kuuluvaks pidada. Kõik oli minu oma ja miski ei kuulunud ainuüksi

minule. Minekupäeval ei oleks ma naabripoisiga nääklema hakanud, kelle kukk on vägevam kaklema või kelle tuulelipp kiiremini ringi tiirutab. Isegi meie peldik on teie omast suurem, sinna pääseb kuiva jalaga sisse ja välja käima, olin alles hiljuti uhkustanud. Tol päeval istusin aga kompsude kõrval ja vaatasin imestusega, kuidas vananaistesuve ajal naftaliinist lõhnavaid talveriideid välja tassiti — nendega on ju aega küll, enne peab tulema sügis ja pori.

Mis ma võtan kaasa rehetoad, kus hoitakse küttepuid ja regesid-saane? Kus vana õlgedest katus laseb äkkvihma läbi ja reheahju-tagune on sünge ja kõle, nii et sinna minnes tuleb ukseid pärani lahti jätta. Et valgus natukenegi sulle järele pääseks, et kõhedus veidigi kaoks, siin olid kõik maailma tondid valmis sul natist kinni haarama. Võib-olla soome kelk, võib-olla peaks oma hea kelgu välja tirima, kuigi see oleks sama veider nagu kasukate klõppimine — kelgu pikad roostes jalased kummelite ja teeledede peal keset hoovi.

Mida võtta saunast, sellest nädalalõpu piinapaigast, kui suured mehed pilluvad leili nii hirmsaks, et ainult põrandal saab kükitada, jahedamat õhku sisse ahmida ja loota, millal neil seal üleval küll saab, millal nende kotid enam laudade külge ei külmu, nagu nad ise räägivad. Ja siis istuda lavaastmel ja sopsutada ennast väikese vihaga ja kasta seda väikesesse kibusse niikaua, kui ülevalt taas uus pahmakas kõrvetab sind tagasi põrandale kõssitama. Mis on sealt võtta peale tagumisse räästaalusesse pistetud vintpüssi, mis venna jutu järgi olevat täiesti korras, mida talle hirmsa vande andmisel kord on näidatud ja kästud suu pidada, sellest ei tea keegi midagi.

Ma pidasingi suu kinni. Ümberringi hoidsid kõik suu kinni. Kõik askeldasid ja kõik olid vait. Mis oli siin rääkida?

Aidauksel juba võeti, mis võtta annab. Liiga vintsket sinki ja liiga soolast kala. Kõike, mis kaua vastu peab, mis peab kevadeni seisma ja söögiks kõlbama. Jahukott pandi püsti ja kellelgi polnud mahti salvenurkasid puhtaks tõmmata, võeti keskelt, kuhjast, kamaluga. Ja aidatrepp oli jahust valge. Kirstust kraamiti lagedale lõngad ja vammused ja kirstukaane piltidest ei hoolinud keegi, olgu need nii värvilised kui tahes. Kirstu lõhn ja kaane kergitamise krigin pole ometi asjad, mida saab kotti pista ja koorma otsa visata. Muu mind ei huvitanud.

Mis on kaasa võtta aidaotsa kemmergust, kuhu viib liivatatud tee ja pääseb isegi kõige suurema vihma ajal kuiva jalaga? Sittagi, ütlesin tasakesi ja kurjalt, mitte sittagi. Keegi ei kuulnud minu manamist.

Laudas tehti veretööd. Nad olid seast kiiruga jagu saanud, siga ei jõudnud häältkki teha, ei vingunud surmahirmus ja suri nagu lammas. Vaikselts. Soolikad visati eemale ja veri lasti maha joosta. Selle asemel et seda kaussidesse ja pottidesse koguda. Verivorsti ja kakkide jaoks. Raiuti kere tükkideks ja veeretati soolas, löödi tunni ja see oligi orika viimne rahu-paik.

Küüni all hoiti heina ja lehmakette, sealt polnud midagi võtta.

Majas oli igasugust kraami, pudipadi, uksest saaliti sisse ja välja, naised pühkisid silmi.

Maja taga on aed ja sinna jääb minust maha vasaku käe Nimetu Matsi küüs. Sügisel veeti kapsaid ja kaalikaid aiast välja keldrimäele ja mul jäi käsi vankrilaudade vahele. Küüs tuli lahti ja verd oli palju. Matsin küüne sõstrapõõsa alla ja lubasin endale, et ei vaata matmispaika kaua aega. Kui pikalt pidi see vastupanu uudishimule kestma, ei osanud ma täpselt arvata. Võib-olla mitu aastat. Tahtsin näha sõrmeküünt alles siis, kui ta on hirmuäratavalt pikaks kasvanud. Surnutel pidid ju küüned ja juuksed mulla all edasi kasvama ja sellest sain ma aru — juba minu küljes, juba sõrme otsas ja peas olid küüned ja juuksed surnud, neid võis lõigata ja ei olnud valu. Ometi kasvasid küüned ja juuksed edasi, nad olid elus ja surnud samal ajal ja kes teab, mis sellest sõstrapõõsa-alusest välja tuleb.

Edasi tuli põllutee ja sealt hoian ennast eemale. Muidugi lippasin iga päev seal ringi, aga olin õppinud jalge ette vaatama ja mõnikord tuli keset teed ootamatu õud peale, kui kedagi lähedal polnud ja ilm ümberringi vaikne. Siis hiilisin nagu varas tõtlikult kodu poole või istusin suuremale põllukivile, jalad lõua all konksus ja nägu hirmune. Sama vaikne oli sel

päeval, kui vend tee äärest pommi leidis ja mind vaatama kutsus. Pomm oli paks ja soe, hoidsin hinge kinni ja vaatasin seda lõputult kaua, kõik muu oli äkki kadunud, oli ainult see värviline surm, millest ei saanud silmi lahti. Vend oli mitu kuud pimedas toas pikali lamanud, ta silmad ei kannatanud päikesevalgust ja akna ette riputati paksud tekid. Venna näol vahetati kompresses ja ta näost olevat lusikatais püssirohtu välja kougitud. Terve padrunitais, uhkustas vend ja väristas pommi juures õlgu, paksud tekid olid talle üht-teist õpetanud, nii et lausa kätega sellele lamajale kallale ei mindud, ainult vaatasime ja kuulasime, kas värvilises keres äkki midagi ei tiksu. Pommides peab midagi tiksuma, arvas vend.

Siis tulid metsad. Mis on metsast kaasa võtta? Kõik maasikad ja mustikad on tänavu ära korjatud, pohli ja seeni võiks veel saada. Kui aega oleks.

Rehi, saun, ait, kemmerg, laut, küün, maja, aed, põld, mets.

Vankrid hakkasid liikuma ja naised hoidsid põllesabasid peos. Mehed vaatasid maha ja keegi ei lehvitanud. Kõik olid tuttavad ja kõik olid võõrad; kes läks, kes jäi.

*

Seina taga hakkas väiksem tihkuma ja ma tõusin laua tagant püsti. Justkui oleksingi aina seda oodanud, mingit põhjust, mis sunniks mind lastetoa uksest sisse minema. Ma ei saanud minna lihtsalt niisama, et kohen-dada peaalust või mahalibisenud tekiotsa tagasi tõsta — see ootamatu hellus oleks allaandmine nende tähelepanelikule vaistule, nad näeksid mind läbi ja kardaksid oma lapsemõtetes kõige halvemat. Nüüd oli mul õigus minna, ma patsutasin tasakesi väikest higist selga ja kordasin vaikselt, pole viga, küll läheb, kohe läheb üle, ka mulle oli selliste sõnadega kaasa tuntud. Isegi siis, kui ma konte murdsin, vaatasin emale lootusrikkalt otsa, ta sai aru ja naeratas — jah, see luu on küll päris katki, aga küll kasvab kokku, küll läheb üle. Ja minu jaoks oli kohe kõik lausa tühine nihestus, mis ei vääri isegi suuremat lohutamist.

Väikese unehirmud said otsa ja ma läksin kööki tagasi. Istusin laua taha, ma peaksin selle kirja veel kord läbi lugema, aga ära hakka igast sõnast, igast väljendist mingit tagamõtet, mingit peidetud hirmu otsima, see on lihtsalt väsinud ja haige inimese kiri, kirjutatud ebamugavas asendis, ebamugavas paigas, ebamugaval ajal.

Vanem tüdruk piilus ukse vahelt sisse.

«Sa ei magagi veel?» pärisin jälle liiga tõredalt. «Ma käisin teie toas, siis sa magasid.»

«Ma kuulsin. Ma kuulsin, kuidas sa talle teki peale panid.»

Tema jäeti lohutuseta. Ühele ütlesin midagi, teisele jätsin ütlemata.

«Sa oled suur tüdruk. Ega ma sinu tekki enam sättima pea.»

«Ta nägi midagi halba unes,» arvas vanem tüdruk.

«Jah. Vahel nähakse halba unes.»

«Ta rääkis emast. Millal ema haiglast tagasi tuleb?»

Kõik tema ütlemised seletasid õe käitumist ja pärisid minult vastust, kuigi nendele võis vastamata jätta, ma ei kuulnud lause lõpus küsimärki ja nägin ärevaid silmi.

«Küll ta tuleb. Mine nüüd magama. Katsu midagi ilusat unes näha. Mõttele millegi kena peale.»

«Mille peale?» küsis tema.

Mille peale peaks ta mõtlema? Mis võiks talle praegu ilus ja kena näida, liimalapsele, kes on pika talve ära oodanud, et maale pääseda, ja nüüd elaks ilmselt meelsamini asfaldileitsakus, kuna seal on haigla lähemal ja seepärast endal julgem? Ma panen oma mõtted tema pähe, ma ei tea, mis ma tahan.

«Ma ei tea,» ütlesin vastu ja see näis teda rahuldavat, ta pani ukse ettevaatlikult kinni ja ma kuulsin, kuidas voodi vaikselt nagises.

Kas ma pidin talle kokku luiskama veel ühe ilusa muinasjutu kaunitest haiglatest, headest arstidest ja imerohtudest? Olin neile üritanud selgitada inimese sünni salapära ja surma argisust; senikaua, kui need jutud jäid üldisteks, veidi arusaamatuteks kostmisteks, võtsid tüdrukud nad rahu-

liku endastmõistetavusega omaks. Nad olid näinud loomade paaritamist ja matnud surnud loomakesi, aga praegu olid teised ajad. Praegu võis vanaemale tüdrukule minu abitu ülestunnistus tähtsam olla — ma ei tea, mis meil ilusat on jäänud, ta nägi pealt ja mõistis, et olen samasuguses segaduses nagu nemadki. Võib-olla oskaks ta mindki lohutada, kui selleks vajadus tuleb. Vajadust ei tohi tulla — selline ongi kogu minu olemine ja põhitõde, midagi ei tohi juhtuda. Justkui juhtumised, õnned ja õnnetused minu tahtmisest sõltuksid. Tead, et midagi pole lootatav, ja loodad. Ei looda, teades, et äkki on tilluke, võlts lootus kusagil sinu jaoks tallele pandud. Tahad uskuda ja ei usu ikka. Mingi saamatult liimendav tusk, millest ei saa lahti.

Nad on head tüdrukud, ei kipu rääkima asjadest, millest ma ise rääkida ei taha, millest ma ise mõteldagi ei taha.

Niimoodi ei räägita. Sellest ei räägita. Olgu need meie arglikud otseütlemlised, nendest saame aru.

Ma võiksin tüdrukutele rääkida nende esivanematest, kaunistada kadunud inimesi, pajatada juurtest ja järjepidevusest, mida pole olemas. Minu vanaemast, keda nad pole näinud. Minu emast, keda nad pole näinud. Isadest ei ole midagi rääkida, need olid ja kadusid.

Vanaemast on jäänud mulle üks selge ja kirgas mälestus, selle võiksin tüdrukutele edasi anda. Pilt on niivõrd värske, et pole mõtet midagi juurde ilustada.

Sirelipõõsad veranda klaaside taga, kahel pool treppi astrid. Vanaema istub punutud leentoolis, selg sirge, juukselauk sirge, prillid tunnevad end tema ninaotsal koduselt, ei vaju vanainimeselikult ninaotsale, ta on üleni puhas ja korralik. Ta loeb raamatut, paksu romaani, rohelised kalingurkaaned nagisevad vaikselt, kui ta köidet tõstab, et õhukesi kleepunud lehekülgi keerata. Ta nägu on rahulik ja õnnis, ma piilun ükselt ja tunnen, et teda ei tohi segada. Ta tõstaks silmad raamatult, noogutaks mulle ja lükkaks õunakausi endast eemale, pakuks mulle, ja ma saaksin aru, et tal on kahju ennast rohelisest raamatust lahti rebida. Seal oli kirjas midagi ilusat ja meeltülendavat, päikeseline veranda on just õige koht sellise raamatu lugemiseks ja ma jätan ta sinna üksinda istuma.

«Miks ma teda näinud ei ole?» küsiks selle jutu peale väiksem tüdruk. «Kas ta suri ammu ära?» päriks vanem, mõne aasta pärast õpib ta vana-delt naistelt labase uudishimu: «Kuidas ta suri?»

Sellest ei räägita.

Vanaema lõpp oleks pidanud kõigi maiste reeglite järgi olema kaunis ja vaikne kustumine. Räägiti, et ta ei kannata kaua, tal ei tule pikki kuid läppunud haigekambris soiguda, tema ümber ei saa tekkida hingematvat suremise lehma. Ta närtsib nagu lill, paneb pea valgele laudlinale, karikakarde alla ja õunad lõhnaksid puhtalt ja värskest. Roheline raamat lebaks rahulikult laual, vanaema jõuaks selle läbi lugeda, tal polnud kombeks midagi alustatud pooleli jätta.

Ometi läks kõik teisiti ja vanaema viimastest tundidest räägiti nurgatagustes ehmunud sosinal, varjates kohutavat muundumist laste kõrvade ja tõsimeelsete täiskasvanute pettumuse eest.

«Ta polnud enam tema ise,» sosistati kohkunult, «need paar tundi enne minekut pöörati ta ümber.» Võib-olla tunnevad nad praegugi hirmu vanaema hinge pärast. Tal olid suus sõnad, millest pika elu jooksul oli püüdliku põlgusega hoidunud. Ta ei kuulnud pealt purjus meeste juttu ja külapidude lõpukära läks tema kõrvadest mööda, ta oli üle ihulisest ja vaimsest väiklusest, kõige vähem sallis ta sõnakõntsa, iga vandesõna oli tema jaoks porirülgas, millest — kui see juba tee ette juhtus — pidi üle astuma. Mitte tähele panna, jääda kõrvale, mitte vastu karjuda, taluda seda kui haiglast nõrkust. Ja nüüd, elu viimastel tundidel, olid tal need sõnad, kõige hirmsamad, kõige vängemad sõnad suus. Vanaema mõistus jäi kõigi arvates lõpuni selgeks, ta tundis ära oma lähedasi, andis igale näole õige nime, lisades nimedele juurde sõnad, mis hirmutasid siiajääjaid. Ta vandus nagu voorimees, roppused tulid ta suust lakka-matu vooluna ja kõige kogenumadki vangutasid pead — kuskohast oli lihtne naine selliseid jätkusi kuulda saanud, tema jutus oli sadamakõrt-

side libude ja suurlinna kupeldajate sõnavara ja kõik see paisati näkku nendele, kes olid tulnud temaga hüvasti jätma, kes tema ümber seisis. Ja jätkus neilegi, keda kohal polnud.

«Ta oli nii puhas, mingi sopp ei jäänud talle külge,» ümiseti mõtlikult. Ja ometi jäi, jäid need sõnad. Arvati, et ta pidi need kiiruga, palavikuliselt endast eemale heitma, ta ei tahtnud sellist taaka endaga kaasa võtta. «Ta ei soninud ju, miks ta selle kõik meile näkku heitis?» arutleti solvunult ja lepiti kokku, et kõik oli vaid tavaline agoonia, millest ei saa midagi mõistuslikku välja lugeda, lihtsalt lõpp.

Veel üks lugu, millest ei räägita.

Enne viimast ja kasutat operatsiooni andsime emale verd. Mina ja vend, meil kõigil on ühesugune veri, kõige levinum grupp. Arstid ei andnud mingit lootust ja verd oli tarvis palju. Kui ma ennast vahariidega kaetud lamatsilt püsti ajasin, öeldi mulle, et istugu veidi aega, pea võivat ringi käia. Istusin kuulekalt tagasi ja kõrvallamatsil nõudis vend, et võetagu temalt nii palju kui tarvis, temal pea ringi käima ei hakka. Nii palju kui vaja pole olemas, öeldi talle, me teadsime seda kõik. Vend kelkis hirmust, hooples nagu poisike, tal oli sellest parem. Me kartsime ema pärast ja kartsime härdumist. Piitsutagu eneseimetlejad ennast pisaratega, me peame hambad kokku suruma ja vait jääma. Suu kinni ja silmad kuivad — kas ta oli niimoodi kunagi öelnud?

Ma ei mäleta, et ema oleks eales õpetussõnu välja jaganud. Ta kuulas vaikides teiste halamist. Oskas kuulata, teistele piisas sellest. Ometi oli mul tunne, et ta andis meile midagi, ise seda välja ütlemata. Ma ei julgenud endale tunnistada, et olen need ütlemised ise talle suhu pannud.

Vaata ennast. Ära sülitu pakutud kaussi. Ära vahi selja taha.

Tookord, kui me haiglas oma väetit verd loovutasime, oleksin võinud veel pärida, oleksin emalt võinud küsida, kas ta on kunagi midagi taolist meile käsulaudadena üles riputanud, aga see oli härdumine, mida tuli karta.

Otsi kõigepealt viga endas. Võta vastu kõik, mis sulle heatahtlikult pakutakse. Aga kui pakutakse pahatahtlikult, kui pakkuja näeb selles omakasu? Kui silmad on ettepoole seatud, miks ei tohi teada, mis on jäänud seljataha? Kas sealt ei vääri midagi järelevaatamist, kas ees pole samasugused tõusud ja langused, millest oleks kergem üle saada, teades, et midagi sellist on juba läbi tehtud? Käsulauad on tolmunud ja selgitust pole loota, olen need ise välja mõelnud ja teisele inimesele omistanud, et soovitusi oleks hõlpsam täitmata jätta.

Siiski, ühe õpetuse jättis ema maha. Juba viimaste jutuajamiste ajal. Siis, kui ta oli tüdinud pikkadest haiglakuudest ja vaevadest, kui ei jaksanud enam loota. Justkui vabandades, et ta niimoodi räägib, nähes, et ma ei oska teda kuidagi lohutada, hoiatas mind trükimusta eest. «Sellest ma oma haiguse saingi. Ära kasuta ajalehti, trükimust on mürgine,» ütles ta tõsiselt ja ma naersin vastu, et tema juttu tuleb tõsiselt võtta, otseselt, ilma alltekstita. Ta oli alati pelglikult ajalehti väljakäiku viinud, ei sõandanud ennast suurmeeste piltidega puhastada, see võis olla karistatav. Me naersime koos tema kunagiste kartuste üle, ma vaatasin ema kollasekstõmbunud käsi, mis olid süstlatorgetest kirjuks täksitud, ja üritasin mõelda millelegi ebameeldivale, millelegi vastikule, mis aitaks mul hoida suu kinni ja silmad kuivad.

Näiteks tolele päevale, kui ma härdalt joobusin pakkumisest, mis töötas mulle senisest enam hüvesid, näilist vabadust ja tillukest võimu. Kuidas ma mõne inimesega, kellest seni olin lugu pidanud, seda pakkumist arutasin, kuidas õhinal, tõsimeelselt, suu pärani ja silmad niisked, kaalusin uute võimaluste haaret, kuidas vaimusilmas nägin saavutusi, mis meie ühistele mehetegudele järgnevad. Õnneks jäi kõik vaid jutuks, mõnd aega me vältisime üksteist, olime demonstreerinud üksteisele võimet vaimustuda mõttetutest õhulossidest. Kuigi minu tuttavad polnud milleski süüdi ja neil ei pruukinud enda pärast häbi tunda, olin ju mina jutu algataja, mulle pakuti võimalusi ja tahtsin neile väärilist osa pakkuda, aga piisas sellestki, et juhukohtumistel silmad piinlikkustundes maha lüüa.

Sellised turgutamised ema haigevoodi ääres aitasid ja ma võisin taas

tühjast-tühjast rääkida, võisin nalja heita ja lootust pakkuda. Kui ma seal endale argist sappi lasksin kurku tõusta, kui ennast egoistlikult turgutasin, lootsin siiski, et minu enesepiitsutamine aitab ka ema, ta sai aru, et mul on kusagil kaugel, väljaspool haiglaseinu, oma tüütud raskused, ja ei hakanud mullegi äraspidist ja võltsi lohutust pakkuma. Ema kustus vaikselt, seda suurem on minu hirm sõgeda vaimustuse, lärmaka aatlemise ja härdumuse ees.

Kõrvaltoas oli vaikne, tüdrukud nägid ilusaid unenägusid.

Meile pakuti välja eeskujusid. Enamik eeskujusid olid siledate põllete, pikkade juuste ja patsipaeltega inglid, keda meie põlastasime. Kasvatajad ja õpetajad olid ahastuses, nad nägid meie protesti põhjusi, taipasid selle olemust, kuid nende võimupiiride ulatuses polnud ühtegi potisiniste pükstega nudipead, keda aujärjele tirida ja sinna teistele manitsuseks ja õpetuseks jätta. Kriimulised, jalad kärnas, katkised püksid rebadel, tilk nina otsas, kõik olid ühe vitsaga löödud. Suu maailma-avastamisest pärani, alatasa kuhugi kiirustamas, huilates, vilistades, kakeldes — äkki jääb meist midagi nägemata! Plangu all vedeleb joodik oli meie pilgata, õhtuti õrnutsev paarike meie ehmatada. Meil oli palju tegemist.

Pedagoogid pöörasid oma pilgud laia maailma ja lugesid meile ette sõjakangelaste lapsepõlvelugusid, rääkisid poistest, kes üksinda vaenlase vastu välja astusid, pidasid sidet, luurasid ja lasksid raudteeronge õhku. Meile olid nad kangelased, kellel samuti õppimine ei edenenud, kelle sargid õhtuni vastu ei pidanud, kes võtsid naaberaia, mis võtta andis. Need hulljulged jäid meie silmis sõnakuulmatuteks rüblikuteks, kellele surm kõik andestas — lõhkised püksid, halvad lauakombid ja ohjeldamatu tegutsemisiha. Nad meeldisid meile, jumaldasime neid ja meie silmapiiril selliseid polnud, koos sõjaga olid kadunud võimalused kangelastegudeks.

Jäi veel üks lugu poisist, kes oma isa halbade tegude vastu astus ja seepärast elu kaotas, ta ütles oma paadunud esivanemast lahti ja läks üksinda läbi pimedade öö nende juurde, kes olid õigel teel, ja rääkis kõik ära. Õpetajate suus kõlasid kaunid sõnad kohusetundest ja valvsusest, need, kellel isad kodus, muutusid mõtlikeks ja urgitsesid kahtlevalt nina — äkki on neilgi kodus vaenlane, kes ainult endale krabab ja korjab, mõtlemata vaestele ja näljastele, aga keegi ei osanud julgete süüdistustega lagedale tulla. Kõik olid vaesed ja neil, kelle isad olid sõtta jäänud, polnud kedagi kahtlustada. Aga too lugu rippus kaua aega hoiatusena meie kohal, me käisime ringi, altkulmu-pilk kahtlustavalt täiskasvanute küljes kinni — kellel on liiga palju vara, kes on ennast liiga rasva söönud, kellel on liigne paar pükse, viigid justkui noaterad vaenulikult turritamas. Too poiss elas küll ammu, praeguseks olid kõik vaenlased maha notitud, peagi tüdinesime igavesest jälitamisest ja meile ei loetud ette ühtegi lugu, kus õpetati ema kahtlustama.

Aastaid hiljem sain teada poola vanasõna, mis väitis, et kui sinu isa on krants, siis tuleb talle peale käratada. «When your father is a dog, you say «git» to him,» lugesin Isaac Singeri jutust ja võpatasin — see on ju sama lugu, mis meile aastaid usutunnistust asendas. Just nimelt, ma ei hoolinud autorite ega keelte erinevusest, just selliselt pidime isasid hindama ja ei hinnanud.

See-eest oli küll tüdrukuid, keda võis õigusega julgelt näidiseks üles tõsta, välja panna, seinale riputada. Nad jälgisid meid värvilistelt piltidelt ja raamatute lehekülgedelt, vaatasid range ja korraliku pilguga sulle otsa ja pärisid, mis oled sina tänase päeva jooksul head teinud, mitu viljapead oled täna kõrrepõllult üles tõstnud. Ja me peitsime häbelikult silmi, kõrrepõllud olid kaugel lõunamaal ja me olime pool päeva külmanud hobusejunne konksus keppidega taga ajanud, koolimaja nurga taga ajalehepaberisse tubakat raputanud.

Üks tüdruk korjas puuvilla kahe käega, kiiresti ja uutmoodi, enne teda oli ainult ühe käega korjatud. Me polnud kunagi puuvilla näinud ja

ei saanud tüdruku uuendusest aru, aga õppisime pähe tema koduküla nime ja tundsin piltidelt tema isa ja ema, kes oma tütre selja taga seisis, nägu ootamatust kuulsusesärast süüdlaslik.

See oli tüdrukute ja naiste võidukäigu aeg, kõik töökohad tuli kadunud meeste asemel täita, naised lendasid lennukiga ja kaevasid kraavi. Meie ei osanud igapäevases rügamises midagi üleloomulikku näha. Olime varameheliku üleoleku ja laiskusega löödud, ei võtnud rahuolust elust õppust ja sõdisime puupüssidega edasi. Selle asemel et kartulipõllul küürutada või peenraid rohida. Jäägu need tööd plikadele. Me olime loodud kangelastegudeks, me unistasime nendest.

Imetlesime lakkispäiseid olevusi, kes suurte pidude ajal tippisid juhtide juurde, käes imelised lillekimbud, mis nad säravsilmselt, suuremeelselt loovutasid ja laskisid siis ennast sülle tõsta, et kõik näeksid, kuhu nad oma korralikkuses ja hoolsuses on jõudnud. Fotomehed jooksid neile tormi ja nad lehvitasid rahvahulgale, kes nende all vohas ja valjuhäälselt oma heakskiitu avaldas. Sellesse pilti poleks kuidagi sobinud potisinised kaatsad ja nudipea, kaalikas, täitõrje läbiteinud nupp. Sellest tõest saime aru ja kadestasime lakkispäiseid õnnelapsi, nende triigitud patsipaelad kärisesid meie tasujakäte vahel ribadeks. Nad olid liiga kõrgele pääsenud ja me pidime neid poriga pilduma.

Kõige hullemad olid tüdrukute kodud. Tõsi küll, me mõistsime, et teeme neile üldistamisega liiga, me ei käinud kuigi sageli üksteise juures kodus, poiste ja tüdrukute vahel polnud semulikkust sõprust ja kui mõni seda endamisi ihkaski, kui mõne koolikotist leiti eesistuva plika patsijael, mis oli kapsastunud lugemiku vahele korralikult tallele pandud, said kõik mõnda aega naerda. Mingi süütõendiga jäid kordamööda vahele kõik, aeg-ajalt armusid kõik meie kambakangelased sõgedalt ja märatsesid vahetundidel oma armastatute ees. Me vahetasime kirju ja määrasime kohtumisi. Kinkisime teineteisele asju, mis olid kinkijale ülimalt tähtsad, kingituse saaja ei osanud nendega midagi peale hakata. Minule kompvekipaberid, temale rauakolakad, võib-olla koguni padrunid. Aga neid tuli teiste uudistajate silmade eest varjata, kingitusi tuli alles hoida ja õhtuti nende kohal mõistmatult õhata.

Siis kutsuti mind külla. Pidin poistele luiskama, miks ma nendega koos jõe äärde ei tule, ja ema käskis lilled kaasa võtta. Korjasin maja tagant pundi mingeid siniõielisi ja pistsin need esimesel tänavanurgal takjapuhmasse. Kõik vaatasid mind, kui ma, sinine nutsak peos, kange seljaga patseerisin.

Istusin tüdruku kodus terve istumise aja kange seljaga. Klaveri peal seisis vaas lilledega, milliseid ma polnud näinud. Ma ei saanud lilli katsuda, ei saanud ennast tooliservalt üles upitada, aga minu arvates olid nad paberist, minu sininupud ei saanudki nende kunstsäraga võistelda. Laest rippus alla kuhilas klaasist ripatseid, need kõlisesid vaikselt ja ülbelt, kui keegi toas ringi käis. Mulle öeldi, et see on kristall, ja aeglaselt kerkis vimm üle tüdruku vastu, kes kõike näitas ja kõike seletas. Oma asju ja oma jõukust. Seintel rippusid ehtsad pildid, mitte ajakirjadest väljalõigatud klantspaberid. Ühele pildile oli joonistatud tuules koolduv mänd ja teisel lainetas meri. Kõik kohad olid patju ja padjakesi täis, iga lage plats oli linade ja linikute alla peidetud, kuigi siia lauale polnud keegi noaga kriime jätnud ja padjad diivanil ei varjanud kulunud riidet ega määrdumisplekke. Siin pidi kõik just selline olema. Kuni gramfonini, mida tuli vändaga üles keerata ja siis suure nõelaga vänt plaadi peale lasta, nõel haaras plaadist kinni ja toru kähistas laulda. Ma ei puudutanud midagi, noogutasin pead ja pigistasin endast välja lühikesi eitusi või jaatusi. Pakuti teed ja küpsiseid, teed oli palju ja ma sõin ära kaks küpsist, kuigi oleksin kogu kausitäiest jagu saanud. Ma ei mäleta sõnagi, millest seal räägiti, ja järgmisel päeval ei teinud kogu selle uhkuse omanikust välja, ta oli ennast ise paigutanud teise maailma, kuhu minusugustel polnud asja.

Poiste juures oli kõik teistmoodi. Seal peeti loomulikuks, et kõigepealt või kõige lõpuks, kuidas keegi kodus juhtus olema, anti sulle süüa, pakuti soolakala või koorega kartuleid või kapsasuppi, luristasin ja matustasin koos teistega, kodus oleks selle pärast sõnad peale loetud, aga

mitte siin. Niisugusesse kohta võis minna ja võis ära tulla, millal süda soovib, sinna ei kutsutud ega sealt ei aetud minema. Ma olin tuttav kõigi oma kaaslaste peredega, minu nähes aeti häbenemata oma asju, karistati üleannetuid, ma olin omainimene. Tuhnisime pööningutel ja näppasime keldritest, ja ma polnud rohkem solvunud kui minu kaaslased, kellega koos karistust vastu võtsin, see tuli asja eest ja me olime üürikeseks ajaks alandlikud.

Eriti vagurad ja sõnakuulelikud oldi majades, kus elasid isad. Nende käskusid ja keeldusid kuulati teistmoodi juba seepärast, et isasid oli vähe, nad olid haruldased ja neid tuli hoida. Nende käest saadud seljasaunaga tuli uhkustada, mitte igaüks ei saanud sellise au osaliseks, ja ajapikku hakkasin isadega majadest eemale hoidma. Kergem oli nende poistega, kellel oli kodu, seasulg põrsaga ja kanaparov, suur näljane pere ja väsinud ema, selline elu oli mulle tuttav.

Nii jäid maalähedased ja asised poisid, sekka mõni tüdruk, kes oli liiga õhuline ja kaunis. Et mul polnud maist vara, oli raske olla asine. Oli raske olla korralik ja rääkida puhastest ja kaunistest asjadest. Lõhestunud sellisest hingelise ja materiaalse vastuolust, tõmbasin kord õele väikeseksjäänud kleidi selga ja keerutasin peegli ees, tegin hirmsaid näovigureid ja pere naeris kõrval. Ainult ema heitis mulle tõsise pilgu ja ütles, et misasja ma lollitan. Näitasin õele keelt ja lõugasin laulda, vigurdasin edasi ja hõõritasin tagumikku. Laulusõnad olid võõrad ja arusaamatud, aga selle lauluga sai lahti kõigest ilusast ja kättesaamatust. Tallinna linnas Kadrioru lossis istus Litzmann ja nägu oli mossis, karjusin kõigest kõrist. Laul oli juba seepärast uhke, et seal räägiti litsidest, pealegi võis tolles paaris reas, mis mulle vanemate poiste jorisemisest meelde oli jäänud, ära vahetada nimed ja kohad — niimoodi võis ükskõik keda sinna lossi mossitama panna.

*

Ärkasin mingi heli peale, saamata esialgu aru, mis mind läbi une oli häirinud. Kusagil maja teises otsas, sahvri pool, ragistasid hiired. Tavaline ööhääl, ja tavaliselt ei tehtud nende piiksumisest ja nagistamisest välja, tõmmati hommikul sahvrilaualt junnid ära ja peideti kogu toidukraam plekktopsidesse ja suurematesse nõudesse varjule. Lõksud nende vastu ei aidanud, kui hiired tulid, siis tulid. Mõne aja pärast olid nad kadunud, väsisid plekki järamast või oli naabri kass neile otsa peale teinud.

Tänaõine külaline tegi kõvemat häält, näris maja alustalasid. Sahvrile olid äsja uued laed ja seinad löödud, vanadesse põrandaukudesse klaaskilde ja tsementi topitud. Mul hakkas oma kätetööst kahju ja vedasin ennast voodist välja.

Kui ma sahvris tule põlema panin, jäi kõik vaikseks. Ta näris kusagil üleval, üritas pööningu kaudu rünnata. Võtsin külmkapist mahlapudelei ja läksin kööki, uni oli läinud.

Ragin oli koletu, keegi puuris ennast seinapalkidest läbi. Siis kolises sahvris plekiselt, rott oli eesmärgile jõudnud. Aga ma ei näinud teda ikka, enne tule süütamist jõudis ta põgeneda. Seisin sahvris, paljas ja kaitsetu, kusagilt jälgis mind sissetungija läbematu pilk. Ta oli kahe laepalgi vahele augu närinud, toppisin sinna puupulga ette, panin vaadile punni peale, et paha vaim sisse ei pääseks. Ärge trügige meie vaati, jätke meid rahule, meil endalgi ruumi vähe.

Tegin köögilaua taga suitsu, suits oli öiselt kange ja mõru, kui sahvris jälle kolistati. Puupulgad ei pidanud rünnakule vastu. Vandusin ja läksin nüüd juba vihaselt sahvrisse.

Riiuliserval istus suur rott ja vaatas mulle liikumatu pilguga ülbelt otsa, ta hiigelsaba rippus üle riiuliserva alla. Võhlu turi oli kollaka ja halli segune, see pidi olema vana ja vilunud röövel, rottide pealik. Lõin hetkeks ukselehel kõhklema, tagusin siis mõttetult käsi kokku ja rott volksas riiulilt alla, ma ei jõudnud liigutadaagi, kui ta oli lahtisest uksest väljas ja kadus läbi esiku kööki. Olin sunnitud ennast kaitsma. Mina

pole kurja siia kutsunud, ise sa tulid ja nüüd pead oma jultumuse pärast karistust kandma.

Panin selja taga kõik ukSED kinni ja piilusin köögis ringi. Rotti polnud näha. Kui ta ainult tüdrukute tuppa ei pääseks, mõtlesin tülga-
tusega, siis on tänane õo otsas. Istusin laua taha valvele ja vaatasin oma paljaid varbaid, olin kuulnud, et sellised hulkurid võivad hoolimatult rünnata. Majas oli vaikne, rott hiilis kusagil, kööki oli liiga palju igasugust koli kogunenud, ta võib ennast hõlpsasti ära peita. Aga ukSED on kinni ja vanadel aukudel kivid ees.

Siis kolistas ta solgipange taga. Ma ei liigutanud ennast, kollakas vari vilksas ukse-
ni, pörkas nagu pall vastu ootamatut takistust ja kadus jälle. Miks ta just uksest väljapääsemisele lootis, nagu oleks tal tee selge ja ennegi siin vabalt ringi käidud? Muidugi pole see maja mingi kindlus, täismees astub aknast sisse, viskab jala üle aknalaua või vaatab läbi üle-
mise ruudu tuppa, ustel on haagid ja lukud ainult kombetaiteks ees. Kes tahab tulla, see tuleb.

Tõmbasin kardinad akendele ette, kes küll sellisel tunnil akende taga passida võiks, aga nii oli kindlam. Sitsitükid varjasid mind õo naermise eest.

Kui ta juba udest sisse lipsata oskas, siis on võib-olla kõige õigem pakkuda talle vaba väljapääsu, kõik ukSED pärani lahti lükata, otsigu endale lihapüttidega keldreid ja lookas riiuleid, mingi. Aga ma ei teadnud, kes sealt udest veel võis tulla, olin harjunud magama kinniste uste taga. Ja ma ei olnud üksinda, majas on kaks inimesehakatist. Mitu korda ööpäevas püüdsin ennast kujutelmalt, kuidas ma higisena külla kihutan ja lähima telefoniomaniku juures värisevate kätega kiirabi numbrit valin, toru piiksub pilkavalt ja ma olen vihane oma abituse peale. Mis saab lastega metsas ja mere ääres juhtuda, mitte midagi, julgustasin ennast ja kahtlustasin end valetamises. Isa, isa, tule ruttu, emal hakkas paha, oli vanem tüdruk mind ühel päeval kutsunud.

Ma ei tee sellest röövlinäost välja, jätan ukse lahti ja lähen magama. Las kolistab, las nuusib, ta ei leia siit midagi. Tema koht on võsa taga solgiaugus. Nagu hiiliks mürkma-
du ringi, mingi atavistlik hirm jultunud närilise ees, kelle vastu on terve inimkond abitu. Rotid hävitavat suure osa inimese korjatud viljasaagist. Seni polnud see mind puudutanud, aga praegu olin üksinda põikpäise laastajaga ja mõtlesin tuhandete tonnide suhkru peale, mida hiired pidavat täis kusema.

Oleksin ma päris üksinda, istuksin vahest praeguse-
ni naabrimeestega, me jorutaksime rahulikult mõttetut juttu, silmad väsimusest kinni kleepumas, käsi lõua all jõnksumas. Aga ma sain neist lahti, ma saan ka sellest neljajalgsest jagu. Millega talle virutada, ma ei tahtnud kolistamist ega seletamisi, pidin üksinda vaikselt hakkama saama. Nii et keegi ei ärkaks, neil on praegu rahulikud unenäod pooleli.

Nüüd jooksis rott lae all riulil, kappade ja korvide vahel, haarasin pihku tuletangid, mis siit veel võtta oli — hari, luud, kirves, saag?

Ma panen selle ukse uuesti kinni. Sinusuguste vastu ei aita mürgid, lõksud ega kavalused. Parim viis rottide püüdmiseks olevat vett täis tünn, lauatu-
kk vee kohal, hõrgutis lauatu-
ki otsas. Rott jookseb mööda lauda ja kallutab ennast iseenda raskusega vette. Kes teda sealt õngit-
sema hakkab. Kui mul siin püss seinal ripuks, laseksin su maha, aga mul pole paugutamiseks võimalust.

Tõtsin üksteise järel kibusid ja pütsikuid riulilt maha, ettevaatlikult ja vaikselt. Rott lipsas mööda seina alla ja kadus pliidinurka. Ta ei saanud siit kuhugi minna, kolistasin tagedalt pottide ja pannidega, siis nägin pliidualuses tuhalõukas karvadeta jälki saba, lõin tuletangid ümber ja tõmbasin. Hull, ronib pliidi alla.

Rott kiljatas. See oli ebalo-
mulik hääl ja ma pillasin tangid käest, haarasin need küll kohe tagasi, aga rott jõudis selle ajaga üle puukasti ääre volksata. Pildusin notte ja halge põrandale, ma ei hoolinud enam lärmist, pean selle tõpra kätte saama, ma tahtsin tappa. Rott ragistas puukasti põhjas ja selleks ajaks, kui pliidi-
sisele puuvirn tekkis, kui vanem tüdruk üles ärkas — ühe kõrvaga ma siiski kuulsin, mis kõrval-
toas toimub —, oli rott ennast põrandalauast läbi närinud. Arvasin näge-

vat muu prahi hulgas värsked laaste, mis ta paksu plangu küljest oli lahti jäänud, aga mulle ei pakkunud enam huvi ühe närilise võimed, teda oli surmahirm tagant kannustanud.

Istusin laua taha ja imestasin, et ma suitsu põlema ei saa. Käed värisid, ma ei tundnud võidurõõmu. Kas see lojus tõesti enne minekut puukasti serval näitas mulle hambaid?

Kui vanem tüdruk unise näoga ukse vahelt sisse vaatas, pidin ennast vaos hoidma, et mitte häält tõsta — mine magama, pane uks kinni. Neelatasin kuuldavalt ja ütlesin ainult, et ajasin roti välja, nüüd on kõik korras. Tüdruk vaatas põrandale loobitud puid ja ei saanud midagi aru. Kartsin, et mu näos on ikka verejanu, mis teda heidutab, ja kustutasin üksteise järel kõik tuled.

*

Meie tagasituleku tähistamiseks oli terve suguselts kokku tulnud. Mind põrgatati nagu kummipalli ühe tädi kätest teise käte vahele. Hoidsin pead maas, nagu tahaksin nende upitajatega puskima hakata, kuid talusin ikka kõik paitamised ja patsutamised ära. Issand, kui suureks sa oled kasvanud, ja nutt, ja nutt.

Aeda õunapuude alla tõsteti lauad, tõmmati valged linad üle, linaservad olid punase lillekirjaga tikitud. Söökide kohal tiirutasid herilased, terve aed oli nende suminat täis. Ajasin liiga jultunud tiirutajaid lusikaga eemale ja nägin, kuidas kõik mind vaatasid. Teatasin vaatajaile, et mu kõht on täis, ja läksin kaugemale aeda.

Aed oli suur ja metsik, seda ei suudetud korras hoida ja mulle meeldis see võssakasvanud padrik. Pirnipuude ja õunapuude võrad kasvasid üksteisest läbi ja puude alla ei jõudnud päike, siin polnud isegi sõstrad küpsed. Lärmakast vastuvõtust käis pea ringi, ma ei tundnud paljusid sugulasi ära ja toginis salamahti ema küünarnukiga — kes see on, kes see on, ja siis ahhetati, kas sa mind ei mäleta, sa istusid potil ja mina kükitasin sinu kõrval ja ootasin nagu hingeõnnistust, millal potipõhjas kõlksud käima hakkavad, sa olid voodinupud lahti kruttinud ja alla neelanud. Mul olid kõrvad punased ja naersin totakalt, ma ei mäletanud mingeid voodinuppe. Päike paitas hilissuviselt leebelt, okstelt potsatas õunu maha, ma polnud kunagi varem nii palju sünninud kui praegusel aiapeol ja ei mõistnud heameelt tunda, et kõik mind nagu kahe peaga vasikat uudistavad. Pikk kael ja suured kõrvad, ma ei osanud mängida seltskondlikkust ega olla piisavalt uje ja häbelik. Ema oli kõige vaesemalt riides ja mina nägin välja hoopis teistmoodi kui need korralikud ja kaunid lapsed, kes laudade vahel ringi jooksisid, ma oleksin neile meeldi jala ette pistnud.

Kõndisin aias ringi ja ei jõudnud enam midagi suhu toppida. See oli võõrastav tunne, vabalt ringi kõndida, tõmmata oksalt õunu alla või kiirustamata kõige kollasemat ja pehmemat ploomi valida. Olin harjunud sellistes aedades kummargil hiilima, kahmama särgisaba õunu täis, puud raputama ja siis kuulutama — ega pererahva pool ole midagi tähele pandud, seal polnud aega ümber vahtida, kõrvad pidid olema terased ja jalad kiired. Ma ei osanud vaba ja laisk olla, vaevata kättesaadud mõnu keeras läilalt kõhus ringi.

Ronisin kirsipuu otsa ja kuulsin, kuidas mind eemalt paar korda hõigati, siia ei taibanud keegi tulla. Nüüd nad ütlevad, et lasku mul olla, ma pean harjuma, pean pikast reisist toibuma ja küll meid aidatakse esialgu kõige hullemast üle saada. Ma ei tahtnud neid lohutusi kuulda, mul oli meeles meie kojutuleku algus ja kõik see, mis seal kaugel teises maailmas viimastel päevadel juhtus.

Ema kogus kojusõiduks raha. Tahtsime sõita vabalt, käed taskus, rahakott haaknõelaga särgi alla torgatud. Napp varandus tuli täiturul maha müüa, mingid asjad kinkis ema ära, aga ta võttis lõpuni koju õmblustööd teha ja pärast iga pluusi või kleiti ütles, et nüüd oleme jälle veidi maad kodule lähemale jõudnud. Mul polnud mahti tema reisimuredele kaasa tunda, õigemini, ma muretsesin omamoodi, sest meil oli lennukiehitamine pooleli ja ma kartsin, et ei näegi, mis minu kätetööst saab.

Minu sõber, tõeline sõber, mitte mõni juhuslik sell või vutijõugu liige, võttis mind endale lennuki ehitamisel abiks. Olin sellise usalduse üle uhke, see oli tõendiks, et sõber, minust aastaid vanem ja lootusetult targem, peab minust omamoodi lugu ja sõandab mind lasta nende õhk-kergete puitliistude ja krabiseva siidpaberi juurde, millest pidi saada lennukimudel, säravate tiibadega nagu suur kiil. Sõber elas samuti üksinda koos emaga, aga tal oli omaette tuba, raamatud, tööriistad, tema riulid olid igasuguseid vajalikke ja kasulikke asju täis. Ta kandis viigipükse ja põlastas kompvekke, jäätist ja õunavargust. Ta oli kõigest sellest üle, ta oli liiga täiskasvanud ja ma loobusin kahetsusega jäätisest, selle eest sai pudelitäie liimi, mis meile töös ära kulus. Sõber nõokis minu harimatust ja laenas mulle oma riulist raamatuid, tõmbas hoolelt välja mõne kõite, mis polnud räbaldunud, kapsaks loetud, tegi raamatu juhuslikult lahti ja luges mõned read ette, ma kuulasin ammuli sui ja raikasin öösiti petrooleumi, tahtsin juba järgmisel hommikul loetu kohta avaldada arvamust. Sõber liimis lennukitiibadele paberit külge või kuumutas piirituslambi kohal peeni liiste, ma vehkisin kätega, ajasin kõik ühte patta kokku — kapten Nemo, Stendhali armastajad ja meie aja kangelased. Sõber naeris ja mul polnud õigust solvumiseks, ma tahtsin lugeda kõike, mida tema oli lugenud, ja piilusin kiivalt neid raamatuid, mis minule ei sobivat, neid olevat minu vanuses liiga vara lugeda.

Kord küsis ta minult, kas ma olen mõelnud tuleviku peale, kas ma tean juba, kes minust saab. Vastasin juhmilt, et pole selle peale kunagi mõelnud, ja sõber noomis mind, et niisugused otsused tuleb võimalikult vara vastu võtta. Ma lootsin, et ta räägib mulle oma unistustest, räägib lenduritest ja lennukitest, aga ta rääkis tõsiselt, et tuleb õppida ära mingi käsitöö, millega saab endale elatist teenida. Ükskõik mis elus juhtub. Näiteks puusepp või fotograaf, need on elukutsed, millega ei jää hätta. Loomulikult on tal kõrgemad sihid seatud, aga kindluse mõttes peab ta harjutama; tema toa riulid ja toolid olid kõik omakeisterdatud. Ja tal oli mitu pilditegemise õpikut, aga aparaadid on kallid, tal tuleb kannatlik olla, enne kui jõuab endale mõne soetada. Kuulasin sõpra ja hoolimata väikesest kahtluseivast — minu arvates ei sobinud ta puusepaks, kuidas teda kujutleda rätsepana või saabaste paikajana, ta on määratud millekski kõrgemaks, arstiks või inseneriks —, pidasin lugu tema tahtmistest, ta oskas mõelda nagu täiskasvanud mehele kohane. Ent muidugi, kõigepealt tuleb midagi osata, midagi maalähedast, ma olin lugenud, et suurmehekki alustasid vaeselt ja kogusid kopikaid, et minna kaugele maale kalli raha eest haridust nõudlema. Need jutuajamised mõjusid mulle, hakkasin koolis tavalisest paremaid hindeid saama, hoolimata sellest, et palju kulus aega raamatute peale ja sõbraga seltsis meisterdamisele, aga ma uskusin, et käändkondade tuupimisega ja kolmnurkade seaduste tundmisega kogun endale tulevikuks üht-teist hädavajalikku ja tähtsat.

Siis tuli lahkumine. Päev enne ärasõitu pidi toimuma lennuki pidulik ohkulaskmine, mudeli tiibadel kuivasid suured tähed, me ristisime lennuki Pistrikuks. Kui ma õhtul koju jooksin, homse suursündmuse eel ähmi täis, võttis mind vastu leinameeleolu. Arvasin, et naised on lahkumisenutuga liiga vara peale hakanud, olime tõesti üksteisega ära harjunud ja elasime sõbraliku segaperena, käed-jalad koos, kõik kõigi silme all. Ometi polnud see tavaline lahkumisenutuks, naistel olid silmad nutetud ja ema küsis minult väga tõsise näoga, ega ma tema raha kallal käinud ole. Solvusin kiiresti ja tormiliselt, ma isegi ei teadnud täpselt, kus ta oma raha hoiab, ta oli mulle ainult näidanud rahatähti ja seletanud, et see on tema esialgu piisab, nii sõiduks kui elamise sisseseadmiseks, mina aga ei mõistnud ülepea aru saada, et ärasõit nõnda ukse ees seisab. Me pidime lennuki õhku saama. Õnneks polnud raha palju kadunud, ja just see pani kõige imestama — miks siis kõike korraga ära ei võetud, miks just nii ja nii palju. Lõpuks kahtlustati üht vanemat naist, keegi arvas esimesena ja teised ei osanud muud targemat kui õhinal kaasa noogutada — jaa, ta armastas omaette ja liiga tihti pudelipõhja vaadata ja käis alatasa enne palgapäeva teistelt raha laenamas. Kuigi võlad maksti alati tagasi ja naised ei põlanud oma saatusekaaslast tema nõrkuse pärast — tal polnud ühtegi hinge maa peal, ime seegi, et ta endaga midagi hullemat ette võtnud

polnud. Ja purjus peaga oli ta lahke ja laulis naljakaid ja natuke roppe laule.

Kui süüdistatav lõpuks koju ilmus, ei julgenud keegi juttu alustada. Kõigil oli piinlik, ema oli öelnud, et see raha teda ära ei tapa, ta ei taha viimastel päevadel pahandusi. Aga naiste arvates pidi õiglus võidutsema ja nad tegid suu lahti. Kahtlusalune ainult vaatas neid pikalt ja sõnalt, läks oma tuppa ja keeras ukse lukku. Oli juba päris pime, kui ma kuulsin, kuidas ta ema välja kutsus. Naine oli purjus ja nuttis, ema pani talle käe õlgadele ja naine rääkis, et saadab selle raha, mida tema võtnud pole, emale järele. Ta kolib siit minema ja saadab emale raha, las nad arvavad, et tema võttis, olgu nad rahul. Ema lohutas teda ja ütles, et keegi ei süüdistata teda, lihtsalt kõigi käest küsiti järele. Aga miks just tema, hädaldas naine, mis tema selle rahaga peale hakkab? Ema ei öelnud midagi ja mina ei osanud ka midagi tarka arvata.

Hommikul ronisime kõrgele kaldapealsele ja ma tohtisin lennukimudelit kanda, isegi sõber oli tõsine ja vaikne, kuigi ma kinnitasin talle, et lennuk peab lendama, peaasi, et see liiga kaugele ei lendaks. Äkki kannavad õhuvoolud ta üle linna jõe kohale ja siis ei saa me enam lennukit kätte. Üleval mäe otsas vaatas sõber hoolega üle kõik kinnitused ja liitekohad, tegi näpu märjaks ja uuris tuule liikumist, tõstis siis hapra mudeli pea kohale ja heitis selle sujuva täpse liigutusega lendu, ta oli seda liigutust kaua harjutanud. Pistrik liugles mööda mäekülge alla, tegi pika laugja tiiru ja lendas aina edasi, mina huilgasin, sõber vilistas ja me tormasime mäest alla, lendavale sillerdusele järele.

Lennuk maandus kaunilt ja pehmelt tasasele luhale, isegi tiibade paberit ei pidanud parandama, kuigi meil oli sõbra sõnade järgi terve väliapteek kaasas. Nüüd läksime ülesmäge aeglaselt ja väärikalt, olime esimese õhina välja karjunud ja juba jooksis meie suunas igalt poolt jõnglasi, justkui oleksid linnatänavatele lennutamise kohta kuulutused üles kleebitud.

Lennuk lendas seekord veelgi kaunimalt, me ei jooksnud enam talle allamäge järele, ainult vaatasime, kuni valge täpp nähtav oli, ma tundsin kurgus kahtlast kipitamist ja taipasin äkki, et olin kogu aeg peitnud enda eest arusaamist — nüüd on siis lõpp, homme sõidan ma ära ja kõik jääb siia, lennuk tiirleb ja sõber seisab mäel, käsi välja sirutatud, justkui tahaks samamoodi tuules liuelda, ja poisikeste parv sööstab lõuates mäest alla. Siis olen mina juba kodus, mida ma enam isegi taga igatseda ei osanud, kuhu lihtsalt pidi tagasi minema. See lennuk lendas minema nagu lapsepõlv, mõtlesin ma targalt ja kurvalt, olin liiga palju raamatuid sisse ahminud ja raamatutes mõeldi just niimoodi.

Õnnetute nägudega poisid tõid lennuki tagasi, selle nina oli maandumisel tükki murdunud, poisid ladusid tüki hunnikusse, aga sõber naeris ja lohutas mind, me tegime kaks lendu ära ja vennad Wrightid oleksid meie peale uhked. Ta pildistas mind rusude vahel ja ma ei saanud küsida, kes on vennad Wrightid, vaatasin uut säravat fotoaparaati, mille pilditsijas minu parim sõber ja õpetaja praegu sisse vaatas, siis pilgu tõstis ja naeratades lausus, tehku ma õpeti rõõmsam nagu ette, ühe mudellennuki pärast ei tasu nii palju kurvastada, mul on nüüd amet selge ja kodus võin oma oskusi edasi arendada. Jäägu see pilt esimese lennu tunnistajaks. Ta rääkis koduteel veel midagi, saatis mind väravani ja patsutas mind lahkumisel õlale, ma lontisin majja sisse ja kõik nägid, kui löödud olin hüvastijätust, minu sõber oli alles paar päeva tagasi meie juures teed joonud. Siis, kui ema kodus polnud — meid kostitasid teised — ja sõber käis vahepeal meie toas oma raamatuid tagasi nõudmas, olin neid taga otsinud, keegi oli need küsimata mu laualt võtnud, ja minu sõber jäi niimoodi üksinda tuppa, küll lühikeseks ajaks, aga palju on vaja selleks, et sahtel lahti tõmmata, madratsinurk üles keerata, ahju-kapist sukasäär välja tirida? Mul ei olnud mingeid tõendeid, aga minu sõber oli liiga elevil olnud, oli liiga kõrgelennuliselt rääkinud, kui ma seal mäe otsas seisin ja vaatasin läikivat imeasja, mille ostmiseks isegi temal alles mõni päev tagasi veel raha ei jätkunud, ja nüüd pildistas ta mind eduka lennukikatsetuse mälestuseks. Ma teadsin, et tema seda tegi, ja kartsin seda teadmist, mis ma sellega peale hakkas.

Naised istusid köögis ja rääkisid viimaseid jutte, ma ei saanud nende juurde minna ja öelda — mina tean. Ma ei teadnud midagi ja närisin patja. Ema tuli tuppja ja patsutas mind seljale, pole viga, küll läheb üle, kõik läheb hästi. Ta ei saanud millestki aru. Mul polnud selles linnas midagi teha, tahtsin siit kiiremini minema, tahtsin koju.

Ronisin kirsipuu otsast alla, särgisaba marju täis. Läksin laudade juurde ja andsin kirsid kõige ilusamale ja kõige nooremale, kelle juuksekuhil püsis pannalde ja paelte kammitsas hädavaevu koos, ta meenutas mulle kedagi, kes kõndimisel kätega vehkis ja seepärast õnnetu oli. Minevik jälitas mind ja ma aimasin, et ei saa sellest nii kergesti lahti.

Öösel on kõik kassid hallid. Ja rotid kollased. Varahommikune tuul ajas põõsaste vahele vajunud udu laiali. Päike tõuseb liiga vara, praegu võiks veel magada. Tüdrukud ei tõuse niipea, hommikutunnid on neile kõige magusamad, nad magavad öörahmeldamiste väsimust välja.

Ma näen kõike liiga sünetes värvides. Ma teen endale nüüd ühe kange kohvi. Kaevuraketelt hüppas konn maha, kui ma vett tooma läksin, pidasin seda heaks märgiks. Väetised ja kes teab mis veel olid konna nägemisest sündmuse teinud. Palju on inimesele tarvis, et eluisu tagasi tuleks? Näha konna.

Tõmbasin pliidi alt kulbiga tuhka välja, et tuli esimesest tikust põlema läheks, et hirmunud närilistel oleks koht, kuhu pageda, kui looduse kroon neid ründab. Olin unine ja leeb, esimese kohvitassi ajal tundsin kaasa naabrimeestele, kes eile minu ennasttäis tõrksuse läbi kannatasid. Lähen täna Feliksi juurde ja istun tema saunauksele ja me joome koos õlut. Lähen Leo juurde ja lasen tal endiste aegade jutte heietada. Nad on head naabrid, nad on mind palju aidanud. Ma olin endale oma murest kaitsemüüri ümber ehitanud. Kui päike kõrvetama hakkab, lähen tüdrukutega randa, hüppame kaugust ja jookseme võidu ja ujume niika, kuni võtab hambad plagisema. Nad on siin nelja seina vahel kängus nagu väikesed vanainimesed. Kui paljudele vekslitele ma täna alla kirjutan? Missugune ma õhtuks olen — rahulik või pingul nagu üleskeeratud pillikeel? Kas sõltub see tuule suunast, sellest, kuidas ahi tõmbab, kas puder põhja kõrbeb, keda ma poeteel esimesena vastu tulemas näen? Ma ei näe kedagi, ma ei lähe kuhugi, olen iseendas kinni. Raputan endale varahommikul tuhka pähe ega taha, et keegi seda pealt näeks. Olen endale peainkvisiitor ja pihhiisa korraga, neid ameteid ei usalda ma teiste kätte.

Mis ta veel kirjutas?

«Siin on kõik korras. Muidugi on meel kurb. Aga hea on mõtelda, et te saate maal olla. Küll te saate hakkama.»

Ja see koht, mis mind ehmatas.

«Kui minuga midagi juhtub, kui ma siia kauemaks jään — sülitä, sülitä! —, ärge tulge linna. Olge seal suve lõpuni, linnas pole midagi teha.»

Sülitame üle öla, taome sõrmenukke vastu puud, keerutame kannä peal ringi ja tuleme linna niipea, kui see üksildane suvi liiga pikaks on veninud.

«Kas tüdrukud kuulavad su sõna? Tervita neid ja ütle, et olgu head lapsed. Kõik läheb hästi.»

Kõik läheb iga päevaga aina paremaks. Minul on parem, sinul on parem, tänane päev on eilsest parem.

«Naised lahendavad igavusest ristsõnu. Haigla raamatukogust tassiti entsüklopeedia kohale. Kas sa tead, mis on lõimetishoole? Ma kirjutasin välja. See on enamasti selgroogseile, kuid ka osalt selgrootuile (mesilased, sipelgad) omane munade, vastsündinud (-koorunud) või noorte poegade, s. o. lõimetise kaitsmine. L. avaldub võrgendi, uru, koopa, pesa vms. ehitamises munade või järglaste jaoks, poegade toitmises, oma kehaga soojustamises jms. Täiuslikem on lindude ja imetajate l. Lõimetist hoolidavad mõlemad vanaloomad või emane, harva ainult isane...»

Tuli vuhises pliidi all. Väljas tõstis tuult.